

KRYŠTOF Gendorf

člověk a příroda

Kryštof Gendorf

Vydala Správa Krkonošského národního parku v roce 2015

Text: Jiří Louda, Petra Severýnová

Foto: archiv Krkonošského muzea Správy KRNAP, Státní okresní archiv Trutnov,
Kamila Antošová, Pavel Kraus, Radek Drahný, Pavel Klimeš

Grafická úprava: 2123design.cz

© 2015, Správa Krkonošského národního parku,

Dobrovského 3, 543 01 Vrchlabí

Vytištěno na papíře původem z lesů s certifikátem FSC, kde se hospodaří sociálně
a ekologicky šetrným způsobem podle stanovených standardů.

ISBN: 978-80-7535-009-1

KRYŠTOF Gendorf

Obsah

Kryštof Gendorf

Předmluva	6
Život Kryštofa Gendorfa z Gendorfu	12
Panství a jeho vývoj	24
Vrchlabí	42
Dědictví po Kryštofu Gendorfovi z Gendorfu	86
Heslovník	90
Použité prameny a literatura	94

Předmluva

Kryštof Gendorf, pán na Vrchlabí a vrchní horní hejtman Království českého

Řada oblastí naší země má své postavy či rody, které symbolizují tamní historii; ať již to jsou jihočeští Rožmberkové, jihomoravští Lichtenštejnové, východočeští Pernštejnové či jičínský Valdštejn, jde vesměs o příslušníky šlechty, která měla v minulosti moc měnit krajinu, její přírodu i lidská sídla.

V Krkonoších k takovým osobnostem patří jistě Kryštof Gendorf z Gendorfu. Jeho jméno je pevně spjato s pronikáním člověka do doposud spíše divokého a tajemného nitra hor. Je zosobněním zlaté éry krkonošského hornictví. Velmi výstižně ho nazval spisovatel Václav Křístek krkonošským Permonem.

Šest dcer a ani jediný syn, to tehdy nemohlo zajistit pokračování rodu ani velkolepého hornického a hutnického podniku, jakým byly Gendorfovy železárny.

Nebyl jediným literátem, kterého Gendorfova postava zaujala, jmenujme ještě například Marii Kubátovou či Miloše Gerstnera. Již sám tento fakt svědčí o významu jeho osoby, která nezůstala zapomenuta. Pravdou je, že k druhému životu musel Gendorfa probudit až společenský historismus sklonku 19. století. Do té doby v širším povědomí nebyl, měl totiž tu smůlu, že jeho dílo do značné míry zaniklo s jeho smrtí.

Nová klauza, přehrada na Labi, která měla usnadnit plavení dřeva z hor do železáren ve Vrchlabí. Pod ní na levém břehu je znázorněn vstup do šachty na Staré hoře a skládka dřeva na břehu řeky, v níž další polena již plavou. Detail z rekonstrukce nejstarší obrazové mapy Krkonoš

den griene
seuffen

der sperwer seuffen

die fleche

den kessel grunde

die new klause

der schivetzleid
berhoff

haur

der hiederhoff
und Eifenn
hamer

den grofe seuffen

der breth anben

der alte bergk

den kleine
spitzen bergk

alte stimenzen
gepirge

dz holtz lassen
auff der elben

der herr wilhelm
alder rechen

hmalz graben

die welschen
hamer

die kollwelder

dz ha
waff

heidelsberg

die g

Kryštof z Gendorfu byl ústřední postavou kostýmovaného průvodu k čtyřstému výročí města Vrchlabí roku 1933

1933

Kraus
macher.

Šest dcer a ani jediný syn, to tehdy nemohlo zajistit pokračování rodu ani velkolepého hornického a hutnického podniku, jakým byly Gendorfovy železárny. Dnes bychom však v Krkonoších asi stěží hledali někoho, kdo Gendorfovo jméno alespoň nezaslechl. Kromě tisku se s ním setkáme i v běžném životě, vždyť v Čisté u Černého Dolu je penzion ne-soucí jeho jméno a v samotném Vrchlabí je po něm pojmenován jeden z největších hotelů i dům s knihovnictvím. Do roku 1945 měl ve městě i svou ulici.

Právě Vrchlabí si Gendorfa nejvíce a nejráději připomíná, ať již to byly velkolepé oslavy čtyř set let od udělení městských práv roku 1933, či řada akcí místních šermířů od posledního desetiletí 20. století. Pamětní mince s Gendorfovým portrétem nechalo město razit i roku 1993 ke svému 460. výročí. Za svého ho tedy po počátečních rozpacích přijali po německých též noví čeští obyvatelé Vrchlabí.

Právě Vrchlabí si Gendorfa nejvíce a nejráději připomíná.

Ne všude byl, a v důsledku toho i dnes je, Gendorf tak vstřícně přijímán. Třeba Trutnovští k němu měli a mají vztah chladný až nepřátelský, když se jejich královské město pokoušel spravovat jako svrchovaný pán. Také české dějepisectví se staví

ke Gendorfovi poněkud odtažitě. Je sice respektován jako přední hornický odborník své doby, ale mnoho sympatií mu nepřineslo soustavné a úspěšné angažmá ve službách krále a císaře Ferdinanda I. Pro tohoto Habsburka získal kontrolu nad soukromým mincovnictvím několika šlechtických rodů, zlepšil dohled nad hornictvím a celkově přispěl ke zlepšení jeho správy zcela v duchu centralizačních snah svého krále. Historická literatura však tyto snahy až příliš personifikuje v osobě Ferdinanda I. a poněkud opomíjí ty, kteří je promýšleli a prováděli. Mezi nimi přední místo jistě patří i Kryštofu Gendorfovi. To, že české dějepisectví hodnotí či hodnotilo Ferdinandovo a potažmo i Gendorfovo úsilí spíše nepřejícně, neubírá této historické postavě na významu a zajímavosti.

Předkládáme zde čtenáři první českou publikaci věnovanou Kryštofu Gendorfovi. Jejím cílem a ambicí není historicky vyčerpávajícím a odborným způsobem popsat život, dílo a význam této osobnosti, ale spíše poskytnout široké veřejnosti základní obrázek o člověku, o kterém možná slyšela, ale vlastně ho až tak moc nezná, a to povytce z vrchlabské perspektivy. Třeba právě tento nekompletní rozměr naší práce podnítl další tolik potřebné bádání o jedné z nejvýraznějších postav krkonošské historie a českého hornictví vůbec.

Vlastnoruční podpis Kryštofa z Gendorfu prozrazuje sílu a energičnost

Pamětní mince ražené městem Vrchlabí k čtyřstému šedesátému výročí roku 1993 nesou na aversu otisk historické pečeti města, na reversu pak kopii jedné z Gendorfových pamětních medailí

01

Život Kryštofa Gendorfa z Gendorfu

Kryštof z Gendorfu byl významnou osobností ovlivňující nejen dějiny Podkrkonoší, ale i vývoj hornictví a mincovnictví Království českého. Svým postavením u dvora a narůstajícím bohatstvím vzbuzoval závist nejen u starší české šlechty. Řadu nejasností kolem Gendorfovy postavy vyvolával hlavně u současníků jeho neznámý původ.

Původ rodu

Rod Gendorfů pochází ze západního Korutanska, od Greifenburgu, který leží přibližně v půli cesty mezi městy Spittal an der Drau a Lienz. Nedaleko Greifenburgu se nachází malá vesnička Gendorf, dříve také Gegendorf, podle níž má celý rod své jméno.

První doložitelná stopa předků Kryštofa z Gendorfu pochází přibližně z let 1203–1205, kdy se v této oblasti objevuje jméno Leonardus Chraencii. Stejná osoba (nebo jí blízce příbuzensky svázaná) vystupuje v letech 1217 a 1220 jako svědek na klášterní listině konventu v Millstadtu. Zde je již toto jméno zapsáno jako Leonardus Granzili de Gegendorf. Přibližně ve stejné době jsou v různých listinách ve zdejší oblasti zachycena jména Enricus a Wolferi de Gegendorf a Witmarus de Geindorf.

První doložitelná stopa předků Kryštofa z Gendorfu pochází přibližně z let 1203–1205, kdy se v této oblasti objevuje jméno Leonardus Chraencii.

Přibližně po další dvě století nejsou v žádných pramelech o příslušnících tohoto rodu zmínky. Až v druhé polovině 15. století, přesněji 4. srpna 1457, se dovídáme, že císař Friedrich III. zapůjčuje Nikolausi Müllnerovi, měšťanu ve Spittalu, 1½ akru půdy, kterou zakoupil od Pankraze Grezela z Gendorfu.

Konečně 19. října 1492 jsou připojeny k listině, která převádí lenní práva, pečeť a podpis Hanse Kostela z Gendorfu, čímž se stává pánem z Greifenburgu a zakladatelem greifenburské větve Gendorfů. Ale především jde již o otce Kryštofa Gendorfa z Gendorfu. Hans Kostel z Gendorfu, pán na Greifenburgu, zemřel podle všech dostupných pramenů pravděpodobně r. 1529, tedy v době, kdy jeho syn Kryštof získal již velmi významné postavení u dvora krále Ferdinanda I.

Kryštof Gendorf z Gendorfu

Do příchodu do Čech

Kryštof z Gendorfu se narodil roku 1497, pravděpodobně před 5. srpnem, na hradě v Greifenburgu. Byl jedním z pěti dětí Hanse Kostela. Kryštof měl podle dochovaných pramenů 3 bratry (Hanse, Hieronyma a Ludwiga) a sestru Katharinu. Není jasné, zda Kryštof byl, nebo nebyl nejstarším z bratrů. O Gendorfově dětství a mládí prožitým v okolí Greifenburgu nemáme žádné doklady, a proto se můžeme jen domnívat, co se v prvních 23 letech jeho života dělo.

Určitě se mu dostalo klasického humanistického vzdělání, jak to v jeho době bylo běžné ve většině šlechtických rodin. Kryštof z Gendorfu velmi dobře ovládal latinu a o jeho lásce k antické kultuře a vzdělanosti svědčí mimo jiné i to, že všechny své dcery pojmenoval jmény latinskými či antického původu. V mládí patrně získal i řadu znalostí a zkušeností v oblasti hornictví a zpracovávání kovů, které mohl záhy využít v Čechách. Již v roce 1520 se objevuje v Jáchymově, kam byl nejspíš přiváben vzestupem tamních stříbrných dolů.

Byl jedním z pěti dětí Hanse Kostela. Kryštof měl podle dochovaných pramenů 3 bratry (Hanse, Hieronyma a Ludwiga) a sestru Katharinu.

Náhrobní kámen ze Steinfeldu v Korutanech datovaný rokem 1499 měl patřit Gendorfovi předkovi. Nese jednoduchou variantu rodového znaku s ovci ve skoku (foto Pavel Klimeš)

Ve službách královské koruny

Díky své tvrdošijnosti a cílevědomosti, neméně pak i díky své odbornosti a znalostem, se Gendorf dostává záhy do blízkosti krále Ludvíka Jagellonského a od něj již na léta 1520–1523 získává kutací práva na oblast Vrchlabí a okolních hor, ač v této době vlastnili zdejší oblast Tetourové z Tetova.

Po několika dalších letech prameny o osudu Kryštofa z Gendorfu mlčí. Jeho stopa se znovu objevuje opět v Jáchymově v roce 1528, kdy zde intervenuje jako

Pankraz Gregel z Gendorfu

Hans Kostel z Gendorfu
† okolo 1529

linie Griefenburgská

Hans

Hieronymus

Kryštof Gendorf z Gendorfu
1497 - 1563

Margareta ze Zendalitz
? - 1574

Johann
Wilhelm
???

Paula
? - po 1576

Eustachia
? - 1568

Benigna
? - 1577

Cordonia
? - po 1573

1544
Jan Cetryc
z Karyše
1497 - 1564

1544
Zikmund
Wolf Bok
z Hermsdorfu
? - 1562

1546
Jan Zilvár
z Pílníkova
1506 - 1553

1556
Petr
Bohdanecký
z Hodkova
? - po 1580

???
Petr Boryně ze Lhoty
? - 1560

1563
Přibík Mirkovský ze Stropčic
1506 - 1553

?

Georg Kostel z Gendorfu

↓
linie z Villachu

Ludwig

Katharina

+
N. Mordax

+
Georg Lengger

Eleonora
? - po 1586

Sibylla
? - před 1553

Lucrecia
? - 1586

Magdalena
? - ?

+
1546
Kryštof Zilvár
z Pílníkova
1504 - 1560

+
1558
Petr ze
Šelmberka
? - 1568

+
???
Kuneš
Bohdanecký
z Hodkova
? - ?

+
1563
Lev Fictum
z Fictumu
? - 1577

+
1585
Bohuslav Křinecký
z Ronova
? - 1598

vrchní komisař Ferdinanda I. při přejímání mincovny od rodiny Šliků pod státní správu. Gendorf vedl jednání s hrabaty Hieronymem a Lorenzem Šliky, kteří při jednáních zastupovali i doposud nedospělé děti Jindřicha a Štěpána. K odstoupení mincovny ve prospěch královské koruny došlo 13. října 1528. To, že Ferdinand přenechal funkci vrchního komisaře právě Gendorfovi, opět potvrzuje předpoklad, že měl dostatečné znalosti v oblasti hornictví a mincovnictví již z rodných Korutan. Zásluha o přechod mincovny pod státní správu byla tak významná, že byla oceněna jmenováním Kryštofa Gendorfa z Gendorfu do úřadu nejvyššího horního hejtmána Království českého dne 24. dubna 1530.

Za velkého Gendorfova přispění vstoupila v platnost 1. dubna 1534 „pražská horní narovnání“, která byla poprvé v české historii brána jako platný celozemský zákon týkající se hornictví, resp. jako horní regál. V důsledku tohoto „narovnání“ vznikl nový mincmistrovský úřad, kvůli kterému funkce horního hejtmána pozbyla téměř veškerého významu. 10. listopadu 1535 podal Kryštof z Gendorfu rezignaci na svůj úřad, ale

Český král Ferdinand I. Habsburský na tolaru z roku 1528, na jehož zavedení měl Gendorf významný podíl

Ferdinand I. ji nepřijal. Dokonce Gendorfa požádal, aby ve funkci a jeho službách i nadále zůstal.

Intervence v Jáchymově trvala až do roku 1532. Je rovněž pravděpodobné, že Gendorf zasedal jako královský zástupce při dalších jednáních a sporech mezi královskou komorou a Šliky v Jáchymově. Tyto rozepře byly způsobeny hlavně tím, že ač mincovna přešla pod státní správu, tamní doly zůstaly v držení Šliků. A byl to právě Kryštof z Gendorfu, kdo se postaral o to, aby byla Šlikům odebrána i poslední práva na kutání na Jáchymovsku tím, že doly v celé oblasti musely být odevzdány královské správě. Gendorf dosáhl sesazení horního hejtmána rodiny Šliků Jindřicha z Könritzu a místo něj byl roku 1545 jmenován spolu s Bohuslavem Felixem Hasištejnským z Lobkovic do úřadu horního hejtmána v Jáchymově. V této době se Gendorf angažoval i jako králův vojenský velitel. V sousedních německých zemích probíhala šmalkaldská válka, boj císaře Karla V. proti protestantským knížatům. Ferdinand I., král český, věrný katolík a zároveň bratr císaře, se do této války rovněž zapojil, samozřejmě na straně Karla V. Požádal české stavy, aby na pomoc císaři svolaly zemskou hotovost. Kvůli tomu se Gendorf dostal do velmi obtížné situace. Jeho loajalita vůči králi ho zavazovala k tomu, aby se postavil na stranu katolickou. Když však vezme v úvahu, že Kryštof z Gendorfu byl pravděpodobně protestant, je zřejmé, že jeho pozice byla velmi komplikovaná.

I obyvatelstvo Jáchymova bylo převážně protestantské, a tím pádem byla jejich organizace k boji proti protestantským knížatům náročná. O všech potížích se dovídáme z Gendorfova hlášení královské komoře z 6. září 1546, v němž popisuje, jak nechal zatarasit přístupovou cestu od Saska. Dále ujišťuje panovníka, že veškeré stříbro v Jáchymově vytěžené a připravené ke zpracování v mincovnách nechal přenést a uschovat v zámku, aby tento královský majetek nedošel újmy. Přesto vyjadřuje menší pochybnosti o bezpečnosti stříbra, protože několikrát zmiňuje malou vůli obyvatel (poddaných a sloužících)

bojovat na katolické straně. Z vlastního služebnictva prý na zámku zůstalo pouhých 24 sluhů. Jako oddaný poddaný krále taktéž upozorňuje na „podezřelou“ neutralitu některých saských knížat, např. Mořice Saského. Na konci hlášení shrnuje potřebné zbraně, které nachystal a ještě má nachystat na boj, jenž nastane po vpádu Sasů do Čech, který nejen Gendorf předpokládal. Závěrem znovu zdůrazňuje svou komplikovanou pozici, kvůli níž musel tuto zprávu poslat prostřednictvím „...vlastního posla...“. Podle záznamů v zápisech o jednáních zemského sněmu došla tato zpráva do Prahy 13. září 1546.

Na druhou stranu podle jáchymovské kroniky víme, že na konci září 1546 veleli Gendorf a Lobkovic vojsku sestavenému z 2170 mužů z Jáchymova a okolí. 30. října 1546 vytáhl Bohuslav Lobkovic se dvěma prapory a 300 střelci do boje a brzy poté dobyli a obsadili kurfiřtské město Boží Dar. Ve stejné době vytáhl Gendorf s dalšími dvěma prapory a pěti oddíly proti Horní Blatné, hornímu městu saského kurfiřta, ale byli brzy zahánáni na útěk tamním vojskem, které prý bylo sestaveno nejméně z 1100 mužů.

Na druhou stranu podle jáchymovské kroniky víme, že na konci září 1546 veleli Gendorf a Lobkovic vojsku sestavenému z 2170 mužů z Jáchymova a okolí.

Velmi důležité bylo zahrazení přístupové cesty od Saska, která vedla údolím mezi dvěma kopci. Toto opevnění odolávalo nejdéle náporům protivnických vojsk. Nedlouho po návratu Gendorfova vojska z neúspěšného tažení vypukla v Jáchymově „nemalá vzpoura“. 17. listopadu 1546 umístil do tohoto opevnění Gendorf 400 vojáků k dělům. Vojáci však odmítli poslušnost a 19 dní byli opevnění nejen proti nepříteli, ale i proti svému veliteli. Vzpoura byla tedy 6. prosince

Rekonstrukce podoby Kryštofa z Gendorfu na akvarelu z první třetiny 20. století podle obrazu na pamětní minci

násilně potlačena, dvěma vzbouřencům nechal Gendorf setnout hlavu a dva vojáky dal pověsit. Tehdy prý mezi lidmi dokonce kolovala zpráva, že střelci z pušek Gendorfa zabili. Jáchymov padl 20. března 1547 do rukou saských nepřátel. Při jeho získávání zpět pod českou správu 8. června téhož roku (tyto vojenské operace vedl Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic) již není Gendorf v pramenech zmiňován, z čehož lze usuzovat, že z Jáchymova odešel. Vrátil se znovu na nějaký čas v roce 1548, kdy napomáhal urovnání sporu mezi vzbouřeným jáchymovským lidem a tamní městskou radou.

Kryštof z Gendorfu však nepůsobil jen v oblasti Jáchymova a na svých panstvích v Krkonoších. Na podzim roku 1532 byl pověřen vykonáním vizitace a inspekce v kutnohorských dolech a mincovnách pánů z Rožmberka, kde na jaře následujícího roku začal provádět reformy právě v oblasti mincovnictví, čímž se

Erb Kryštofa z Gendorfu

Náhrobek Gendorfova zetě Hanuše Cetryce z Karyše z roku 1564 je dnes umístěn ve věži vrchlabského kostela

postupně dostalo toto privilegium pod dohled královské komory. Téhož roku byla Gendorfovi svěřena královskou komorou i pravomoc upravovat podobu mince.

Roku 1542 intervenoval Gendorf rovněž jménem královské koruny v Hankštejnu na Moravě (dnes obec Horní Město na Rýmařovsku) a v roce 1548 jako nejvyšší horní hejtman zasahoval v Jáchymově jako komisař při vyrovnáních

mezi hornictvem a zaměstnanci hutí s tamní městskou radou. V březnu 1550 podává Gendorf zprávu o kutacích pracích na Vrbici a téhož roku se zúčastňuje vizitací dolů budějovických a rudolfovských. O rok později zasedá v komisi, která má za úkol upravit poměry v Kutné Hoře. Roku 1554 předsedá ve Šluknově poradě provozovatelů a majitelů kuksů (tj. nákladníků) o výrobě cínu.

Dále se také zabývá důvody úpadku Jáchymova (1556) a Kutné Hory (1557). Do Jáchymova nechal dokonce arcivévoda Ferdinand, královský místodržící v Čechách, po dohodě s Kryštofem z Gendorfu poslat komisi, která měla prozkoumat nedostatky ve vedení tamních dolů. Zpráva předaná králi 30. ledna 1557 se jmenovala „Nové udělení svobod a reforma královského dolu v Jáchymově“. Tuto zmiňovanou reformu nepřipravil nikdo jiný než Kryštof Gendorf z Gendorfu spolu s Volfem z Vřesovic a Volfem ze Steinberku.

Velmi důležitou roli měl Gendorf i při výrobě kamence a s kalice v Čechách. Od roku 1540 měl Ferdinandem I. udělené privilegium na držení kamencové varny v Kutné Hoře a roku 1544 dostal podobné privilegium v Čachovicích u Kadaň. Na krátkou dobu přešlo toto privilegium pod královskou správu, ale již v roce 1551 se výroba v těchto varnách opět dostává pevně do rukou Kryštofa z Gendorfu.

Soukromý život

Jak už bylo výše řečeno, od Gendorfova narození do jeho příchodu do Čech nám scházejí prameny, které by nám o životě tohoto mladého muže řekly něco víc. Nejlépe jsme na tom s prameny a zprávami o soukromém životě v jeho dospělosti a stáří.

K jeho špatným vlastnostem prý patřily ziskuchtivost, hrabivost a lakomost.

Prameny se shodují v tom, že Kryštof z Gendorfu byl malé postavy. Přesto – anebo právě proto – byl velice energický, prchlivý a prudký, často až bezohledný. Díky své energičnosti se velmi rychle rozhodoval a šel tvrdohlavě za svým cílem, byl rovněž velice houževnatý a na svou dobu moderní člověk. K jeho špatným vlastnostem prý patřily ziskuchtivost, hrabivost a lakomost. Někdy dokonce odmítal zaplatit zaslouženou odměnu i svým

zaměstnancům, kteří se svého práva domohli u panovníka až po Gendorfově smrti.

Kromě jiného byl také velmi pyšný a sebevědomý. Tyto vlastnosti byly jistě ještě podpořeny jeho úspěchy a finančními zisky z jeho hutí, železáren i panství. Finance mu dovozovaly také různé transakce s pozemky, což mohlo být jedním z mnoha důvodů určité nedůvěry a hlavně závisti ostatní české šlechty.

Různé způsoby prospektorské práce, tedy hledání nerostného bohatství, tak jak je Gendorf sám znal a provozoval, zobrazil Jiří Agricola po roce 1550

Ani s Gendorfovým rodinným životem to není tak jednoduché. Pravděpodobně se oženil velmi záhy po svém příchodu do Čech. Jeho jedinou manželkou byla Margareta ze Zendalitz. O jejím původu víme jen to, že pocházela ze starého lužického šlechtického rodu.

Problematická je i případná existence Gendorfova syna. Různí historičtí genealogové shodně uvádějí jméno Johann Wilhelm z Gendorfu.

Spolu měli šest dcer, které jsou běžně genealogicky zaznamenávány. Jejich jména jsou buď latinského původu, nebo mají svůj původ v historii – nejstarší dcera byla Paula, po ní následovaly Eustachia, Benigna, Cordonia, Eleonora a Lukrecia. Některé prameny ještě mluví o Sybille, která zemřela svobodná (pravděpodobně někdy mezi lety 1542 a 1553), a proto nebyla podle genealogických pravidel do rodokmenu zapsána. Dále zmíní osmou dceru Magdalénu, u které nevíme ani rok narození, ani úmrtí. Magdaléna z Gendorfu však figuruje v rodokmenu Bohdaneckých z Hodkova jako manželka Kuneše. To je jediná nalezená zmínka o ní a není tedy zcela jisté, zda měla nějaký příbuzenský vztah ke Kryštofovi z Gendorfu.

Problematická je i případná existence Gendorfova syna. Různí historičtí genealogové shodně uvádějí jméno Johann Wilhelm z Gendorfu. Někteří jej uvádějí jako první dítě (s úmrtím před rokem 1542), jiní naopak jako posledního z Gendorfových dětí (zemřel prý v roce 1602). Tento údaj je ale vysoce nepravděpodobný, protože kdyby tento syn existoval, musel by být uveden v některém z titulářů české šlechty. Tam se však již v roce 1572 žádný Gendorf neuvádí. Nefiguruje ani v Kryštofově závěti.

Kryštof z Gendorfu se jako přistěhovalý cizinec potřeboval etablovat v české stavovské

obci, proto chtěl získat pro své dcery manželky přinejmenším rovnocenné. To se mu podařilo. Všichni jeho zeťové pocházeli ze staré české nebo slezské šlechty, většina byla ze stavu rytířského, dva dokonce ze stavu panského.

Kryštof Gendorf z Gendorfu dostal již roku 1530 český inkolát (šlechtické domovské právo), odměnou za intervenci v Jáchymově měl být na králův příkaz přijat do rytířského stavu. Roku 1532 mnil panovník povýšit Gendorfa dokonce do stavu panského. S tím však museli stavové sami souhlasit, což se zřejmě nikdy nestalo. Samotný inkolát ho opravňoval účastnit se zemských sněmů a ucházet se o zemské úřady.

Českého zemského sněmu se ale poprvé účastnil až v roce 1543. Ještě v roce 1557 je však uváděn mezi sněmovními relátory za stav rytířský. Gendorf, ačkoli ho ostatní čeští páni mezi sebe nepřijali, se však sám za pána nejspíš považovat nepřestal, jak by mohl nasvědčovat nápis na jeho někdejší náhrobku.

Zároveň s inkolátem mu byl potvrzen erb. Štít Gendorfova erbu byl čtvrcený. V 1. a 4. červeném poli byla stříbrná rohatá ovce ve skoku, která však byla častěji zobrazovaná jako kamzík. Ve 2. a 3. modrém poli byly vždy dvě zlaté orlí hlavy s krkem od sebe odvrácené. Klenotem byla rohatá ovce mezi dvěma rohy a orlice. Přikryvadla byla podle barev figur – na straně ovce bylo přikryvadlo červeno-stříbrné, na straně orlice modro-zlaté.

Vrchlabí zůstalo až do smrti jeho nejoblíbenějším sídlem.

Ač byl Kryštof z Gendorfu ve veřejném i soukromém životě velmi pracovně vytížen, nezanedbával svá panství. Vrchlabí zůstalo až do smrti jeho nejoblíbenějším sídlem. Přesto, že Gendorfův vztah k Trutnovu byl komplikovaný, neopomíjel ani správu Trutnova a Žacléře.

Reliéfy spravedlnosti a zmrtvýchvstalého Krista nejspíš zdobily později zaniklý hrob Kryštofa Gendorfa ve vrchlabském kostele

Závěr života

Na sklonku života byl Kryštof z Gendorfu nejspíš vážně nemocný. O jeho nemoci se mluví v několika pramenech, nikde však není blíže popsána. Například v dubnu 1560 nechal Kryštof z Gendorfu svolat městskou radu Trutnova k sobě na zámek, protože kvůli své nemoci nemohl dojít na radnici.

Roku 1561, v sobotu na svatou Lucii, požádal o předvolání úředníků desk zemských do svého domu na Újezdě v Praze, protože opět kvůli své chorobě nemohl do úřadu zemských desk dojít osobně. Onoho 13. prosince se Kryštof z Gendorfu rozhodl sepsat závěť. Tomuto aktu byli jako svědci přítomni tito královští úředníci: Erazim Zurnfeld, pán z Tumnice a Skřivan, místosudí Království českého, Jan Vokovský z Milhostic a Radic, místopísař Království českého, Jan Víta ze Rzávého a Dechnic, úředník komořího desk zemských a Bohuslav Mazanec z Frymburka, písař menších desk zemských. Kryštof z Gendorfu odkázal své panství Vrchlabí se zámekem, dvorcem a městečkem spolu s dalšími příslušnými vesnicemi a osadami, také Kunčice s celým příslušenstvím, železářny a železný důl v Lánově, svobodnou rychtu, církevní patronát a část obce Lánov, rovněž veškeré ostatní mlýny, hamry a další důlní bohatství své dceři Eustachii z Gendorfu, manželce Wolfa Bocka z Hermsdorfu. Zisk celého majetku byl podmíněn převzetím rovněž všech závazků a dluhů. Závěť mohla být kdykoliv změněna králem.

Poslední chvíle života trávil Gendorf na svém oblíbeném zámku ve Vrchlabí, kde i zemřel.

Poslední chvíle života trávil Gendorf na svém oblíbeném zámku ve Vrchlabí, kde i zemřel. O jeho úmrtí nás přesně informuje trutnovský kronikář Simon Hüttel. „Léta Páně 1563 dne 6. srpna, ten pátek před Vavřincem, se v Pánu rozžehnal

šlechtný, urozený, vzácný rytíř a pán pan Kryštof z Gendorfu, rada Římského císařského Majestátu a pán na Vrchlabí, Žacléři a zástavní pán města Trutnova ve věku 66 let a byl příští sobotu poté pohřben ve Vrchlabí a uložen do krypty v nové kapli. Ačkoliv tolik přispěl na nový zvon v Trutnově, přece se mu v Trutnově žádným zvonom nezvonilo.“

I lánovský kronikář a pastor Valerius Bayer se ve své kronice zmiňuje o Gendorfově úmrtí. „Roku 1563 nony srpnové, silný a vznešený pan Kryštof z Gendorfu ze stavu rytířského v letech 67 skutky své opustil zanechaje po sobě 6 dcer...“ Nona srpnová připadá v roce 1563 na čtvrtek 5. srpna. Vzhledem k tomu, že Valerius Bayer nebyl Gendorfovým současníkem a jeho kronika byla zaměřena hlavně na soupis historie církve a jejích hodnostářů ve zdejší oblasti, můžeme přikládat větší váhu zápisu o Gendorfově smrti Simonem Hüttelem. Na druhou stranu byl Valerius Bayer jediný, kdo zaznamenal nápis na Gendorfově náhrobku, který se do dnešní doby nedochoval. Tento nápis zněl: „Náhrobek nejctěnějšího a v pravdě upřímného urozeného pána a rytíře pana Kryštofa Gendorfa ve Vrchlabí, Žacléři a Trutnově, kdysi rada císaře Ferdinanda. Život ukončil nony srpnové léta Páně 1563 ve věku 67 let. Tento pomník vztyčila ovdovělá dcera Eustachie ve zbožné úctě k svému otci.“

Pohřeb se nejspíš konal až 14. srpna, protože veškeré náležitosti spojené s poslední cestou tak významné osoby, jakou bezesporu Kryštof Gendorf z Gendorfu byl, vyžadovaly rozsáhlejší přípravy.

Margareta ze Zendalitz, manželka Kryštofa z Gendorfu, zemřela podle genealogických záznamů až 30. dubna 1574 na zámku ve Vrchlabí a byla pohřbena vedle svého manžela. Toto však částečně popírá fakt, že Gendorf nezmiňuje v závěti svou manželku, které by podle zvyku odkázal část majetku jako vdovské zabezpečení. I ve všech zápisech a zmínkách o úmrtí Kryštofa Gendorfa je uváděna pouze „ovdovělá dcera“, ne však manželka.

02

Panství a jeho vývoj

Kryštof Gendorf z Gendorfu přišel do Čech jako cizinec a neměl zde tedy žádné panství, ze kterého by mohl dále územně expandovat a kde by mohl uplatnit své hospodářské a podnikatelské záměry. Důvod Gendorfova odchodu z rodných Korutan je všem, kdo se zabývají jeho životem a dílem, prozatím neznámý.

Možných důvodů je několik. Ať už to bylo rozhodnutí rodiny, nebo krize habsburských korutanských dolů ve dvacátých letech 16. století, která měla za následek přecházení dolů pod správu finančních domů, v případě Korutan pod správu Fuggerů. Další možnost se nám ukazuje ve spojení s Gendorfovou povahou. Byl, jak již bylo zmíněno, velmi energický a podnikavý. Na počátku 16. století část šlechty začala hospodařit ve vlastní režii, či na takzvaném režijním velkostatku. Šlechtic na svém panství podnikal v určitém oboru a na práci si najímal lidi. Je možné, že díky svým znalostem z oblasti těžby a hutnictví Gendorf tušil, že v Čechách by bylo výhodné podnikat právě v oblasti hornické a v hutnictví. Důkaz ani pro jednu verzi nemáme, jsou pouhou hypotézou.

Je možné, že díky svým znalostem z oblasti těžby a hutnictví Gendorf tušil, že v Krkonoších by bylo výhodné podnikat právě v oblasti hornické a v hutnictví.

Pokud se v budoucnu neobjeví nějaký nový pramen, ať již potvrzující, nebo vyvracející jednu z výše uvedených hypotéz, pravý důvod odchodu Kryštofa Gendorfa z rodných Korutan a jeho usazení se v oblasti Vrchlabí nám zůstane utajen.

Středisky trhu a hutnictví se měla na vrchlabském panství stát městečka Vrchlabí a Černý Důl, na nejstarší obrazové mapě Krkonoš z konce 16. století jsou označena německy jak Hohenelbe a Neudorf

die New klause

dz kessel wasser

der hiederhoff und Eifenn hamer

der grose feuffen

der alte bergk

der kleine spitzen bergk

am ben

dz holtz laffen auff der elben

den wilhelm rrechen

die kollwelden

dz hamer waffen

die welschen hamer

die ganz

die hoheneibe

erg

dz fessel
wasser

auff der hüme

der seher gl
grunde

der berg die
platten

der querberg

der große wasum

Dz goldt berg
wengk

den große
spitzenberg

da gode
stole d.
christoffel
dz himlische
her

den mitteberg

dz wasser
der raupach

dz holl

der silber
grunt
silber wasser

die leyte am schwarzen
bergk

der schwarze
thall

langenau

neudorf

dz rochwerck

Koupě Vrchlabí

Ihned po příchodu do Čech se Gendorf zaměřil na oblast Podkrkonoší. Záhy se ocitá v blízkosti krále Ludvíka Jagellonského, od něhož již roku 1520 získává kutací práva na oblast Vrchlabí a okolních hor, ač v této době vlastnili zdejší oblast Tetourové z Tetova. Na tři roky, tj. do roku 1523, měl právo těžit, zpracovávat a prodávat vytěžené suroviny nezávisle na vlastnících zdejšího panství. V této době měl majitel Vrchlabí a okolních vsí Jan Tetour z Tetova nesnadnou pozici. Bohatství ukryté v horách zajímalo nejenom jeho a všechny majitele a lenní správce okolních panství, ale hlavně příchozí cizince (jako byl například Gendorf), kteří zde cítili šanci zbohatnout.

Právě dvacátá léta 16. století jsou historiky kvůli neustálým sporům a rozepřím (ne vždy jen slovním) nazývána počátkem Vrchlabských válek.

Velmi složité to bylo i pro prosté obyvatele tehdejší vsi Wrchlab (v německých pramenech v této době ještě nazývané Giesdorf). Často se spory mezi Gendorfem, jejich zaměstnavatelem a chlebedárcem, a Tetourem, ke kterému byli vázáni poddanskými povinnostmi, přenášely hlavně na ně. Právě dvacátá léta 16. století jsou historiky kvůli neustálým sporům a rozepřím (ne vždy jen slovním) nazývána počátkem Vrchlabských válek (vyvrcholily až na přelomu 40. a 50. let 16. století). Kryštof z Gendorfu okolností obratně využil a již jako horní hejtman Českého království donutil Jana Tetoura z Tetova k jedinému možnému řešení situace – k odprodeji Vrchlabí. Z vlastní zkušenosti věděl o bohatství této oblasti, a tak neváhal koupit panství Vrchlabí osobně. O koupi se ucházel delší dobu, ale celou transakci zpožďovala jiná záležitost.

Jan Tetour z Tetova se dostával často do tíživé finanční situace a byl nucen si peníze půjčovat. Jeho věřitelem byl nejčastěji Václav Budovec z Budova. Jako zástava půjčky bylo samozřejmě dáváno Vrchlabí.

Nakonec ke koupi Vrchlabí Kryštofem z Gendorfu došlo ve středu po Reminiscencích roku 1533 (tj. 12. března). Jako svědci této koupě jsou uvedeni Jan starší z Vartemberka, mincmistr nad horami zlatými Království českého, a Hanuš Gotsch z Kynastu a Fischbachu, královský rada a komoří, kancléř knížectví Svídnického. Panství spolu s celým příslušenstvím, oprávněními, výsadami i církevním patronátem bylo oceněno na 3750 kop českých grošů. V kupní smlouvě bylo též ujednáno, že pokud by Kryštof z Gendorfu nezaplatil sjednanou sumu, tak by panství znovu přešlo do majetku Jana Tetoura. Ten by pak vzal v úvahu všechny náklady, které by Gendorf do té doby vynaložil, a přenechal by náhradou hamr za 200 kop českých grošů do Gendorfova osobního vlastnictví.

Protože však v kupní smlouvě nebyl rozsah panství přesně vyjmenován, žádal Gendorf (jako zkušený obchodník) toto upřesnění nejdéle do čtyř týdnů po svatém Jiřím. Soupis byl vyhotoven a dovídáme se z něj, že k prodanému zboží v březnu 1533 patřila ves Wrchlab se starou tvrzí a dvorcem (část vsi ovšem byla v troskách), znovu obydlená Lhota (dnešní Zálesní Lhota; v 30. letech 16. století měla prý Lhota už 9 obydlených stavení), Kněžice, část vsi Branná, část Lánova a Žďár, pustý zámek Purkhybel (mezi dnešní Čistou a Černým Dolem) a pusté vsi Holenice (u Lomnice) a Nová Ves (od 1564 Černý Důl), k tomu všemu i náležející doly, hamry, cesty i vody. Ač byl tento soupis vytvořen víceméně v Gendorfem daném termínu, nechal Jan Tetour z Tetova vložit tento zápis o územním rozsahu panství do desk zemských až roku 1537, v úterý po obrácení sv. Pavla (dnešními slovy se tak stalo 30. ledna 1537).

Královský hrad Trutnov Gendorf po roce 1538 přestavěl na své příležitostné sídlo. Dnes se na jeho místě nachází Muzeum Podkrkonoší

Kryštof z Gendorfu ihned po koupi Vrchlabí začal intenzivně pracovat na zvýšení celkové úrovně Vrchlabí i okolí.

Nerostného bohatství dokázal díky svým zkušenostem i svému podnikatelskému duchu výborně využít.

Koupí panství Vrchlabí získal Gendorf jakousi základnu, od které pak mohl expandovat do okolí a svůj vliv v oblasti tak ještě zvyšovat. Nerostného bohatství dokázal díky svým zkušenostem i svému podnikatelskému duchu výborně využít. Brzy se tak Gendorfovy statky rozšířily nejen samotným růstem vrchlabského panství, ale i získáním správy dalšího lenního zboží na Trutnovsku na v tehdejší době ve zdejší oblasti neobvykle velké území.

Územní vývoj panství

S neuvěřitelnou rychlostí získával Gendorf různá privilegia ať už pro Vrchlabí, tak i pro okolní vsi a území. Všemi těmito udělenými svobodami a privilegii se budeme postupně zabývat v následující kapitole. Nyní se zaměříme na jednotlivé oblasti, kam Gendorf svůj vliv rozšířil.

V pátek po Zvěstování Panně Marii roku 1536 (24. března) koupil Kryštof z Gendorfu od Arnošta z Újezdce a Kunic na Jilemnici za 1075 kop pražských grošů ves Kunčice.

27. srpna 1543 koupil druhou část vsi Lánov, která byla do té doby v držení krále. Lánov zakoupil spolu s „...novou železárnou, mlýnem, vlašskými a ostatními hamry...“. Roku 1544, v pátek po Stanislavu blahoslaveném (9. května), přenechal Gendorf železářny v Lánově Zikmundovi

V časech Kryštofa z Gendorfu značně zintenzivnila těžba zlata pod Rýchorami

Wolfu Bokovi z Hermsdorfu a Hanuši Cetryci z Karyše. Železárny byly předány s největší pravděpodobností bez finanční náhrady. Oba výše zmínění pánové byli nejspíš již v této době Gendorfovými zeti (nebo se jimi v nejbližší době měli stát). Cetryc z Karyše si vzal Gendorfovu dceru Paulu a Bok z Hermsdorfu Eustachii; oba sňatky byly podle genealogických záznamů uzavřeny v roce 1544.

Cetryc z Karyše si vzal Gendorfovu dceru Paulu a Bok z Hermsdorfu Eustachii.

V úterý po Třech králich roku 1547 (11. ledna) převedli Bok z Hermsdorfu a Cetryc z Karyše železárny zpět na Kryštofa z Gendorfu. V porovnání popisujícím tento převod požadují po Gendorfovi (již ho zde nazývají svým tchánem)

3365 kop pražských grošů. Proč došlo k tomuto dvojitému převodu a proč Gendorf za železárny zaplatil, i když je na své zetě převedl pravděpodobně bezúplatně, se asi již nedovíme. Je nanejvýš pravděpodobné, že mohlo jít například o dorovnání věna Gendorfových dcer.

Od samotného vrchlabského panství odprodal roku 1552 jen odlehlou pustou ves Holenice již zmíněnému Erazimu Zumrfeldovi z Tumnice.

Trutnov a jeho vztah ke Kryštofu Gendorfovi z Gendorfu

Trutnovské léno patřilo mezi nejstarší česká královská léna a Trutnov dokonce patřil mezi věnná města českých královen. Tato skutečnost měla zajistit jeho neprodejnost. Za Jiřího z Poděbrad a Jagellonců byl však Trutnov i s lénem několikrát prodán či zastaven. Trutnovské královské panství bylo od roku 1521

navíc rozděleno mezi dva rody – pány ze Šumburka a Krušiny z Lichtenburka. Ti dále postupně pro dluhy jednotlivé části manství prodávali či zastavovali.

2. května 1534 prodal Jan z Hardeku, hrabě z Kladska a na Machlande (Dolní Rakousy), Ferdinandu I. Hrabství kladské. Král mu za něj zaplatil mimo jiné i lénem na trutnovském panství.

Již 9. května 1534 prodává Jan z Hardeku toto panství Kryštofovi z Gendorfu „...spolu se všemi právy a příslušenstvími, také s duchovním i světským lénem, obyvatelstvem, svobodami, spravedlností a vládou, úroky, platbami, horami, lesy, pastvinami, pernatou a vším ostatním, co k panství odnepaměti náleží a náležeti může, jako svobodné léno.“ Tento převod potvrdil král přesně o 4 roky později (květen 1538). Už 15. května 1538 vzdali rychtáři a obyvatelé vsí z trutnovského panství Gendorfovi čest a slíbili poslušnost.

V té době byl trutnovský zámek téměř rozbořen a vnější hradby a mlýny rovněž hrozily zřícením.

V té době byl trutnovský zámek téměř rozbořen a vnější hradby a mlýny rovněž hrozily zřícením. Ferdinand dal tedy Gendorfovi 400 kop pražských grošů na opravu zámku a 300 kop na opravu hradeb a mlýnů a zároveň přislíbil uhrazení dalších vzniklých nákladů s opravami.

Na podzim roku 1539 začal Gendorf získávat další oblasti, které původně patřily k trutnovskému panství. 2. září 1539 získává od Jindřicha Berky z Dubé zámek Žacléř náhradou za 1000 kop pražských grošů. Dále vyplatil 400 kop

grošů Adamu Zilvárovi z Pilníkova, který měl od Berky z Dubé pronajato několik vesnic patřících k Žacléři. Brzy poté získal poslední část žacléřského léna od Jana Krušiny z Lichtenburka, který na prodej vsí Babí, Křenov, Zlatá Olešnice, Lampertice a část Královce rád přistoupil, protože byl neustále zadlužen. Gendorf mu za výše zmíněné zaplatil 434 kop a 24 pražské groše. Všechny popsané koupě schválil král Gendorfovi listem z 28. října 1539.

Ferdinand udělil Gendorfovi v léno bývalé královské lenní panství Trutnov s příslušnými statky dvěma majestáty.

Ferdinand udělil Gendorfovi v léno bývalé královské lenní panství Trutnov s příslušnými statky dvěma majestáty. Majestátem vydaným v pondělí po Rozeslání apoštolů roku 1541 (18. července) v Řezně dostal Gendorf kromě Trutnova v léno zámek Žacléř a vsi Staré Město, Kalnou Vodu, Lampertice, Mladé Buky, Babí, Sklenářovice, Rýchory, Albeřice, Maršov se dvěma pustými hamry, Voletiny, Lysečiny, Vernířovice, Bernartice, Zlatou Olešnici a Bečkov. Toto léno mohlo přejít i na Gendorfovy dcery za stejných podmínek „...jako kdyby byly mužskými potomky...“.

Druhým majestátem sepsaným v pondělí po Třech králích roku 1542 (11. ledna) na Pražském hradě král s odvoláním na první majestát propůjčil Kryštofovi z Gendorfu a jeho dcerám další vsi náležející k lennímu panství Trutnova. V tomto případě šlo o vsi Žďár, Hertvíkovice, Petříkovice, Humburky (dnes Bojiště), Volanov, Střítež, Slavětín, Křenov, Královec, Chvaleč, Oblanov, Poříčí, Bezděkov a Kryblice. Tentokrát však byla přidána podmínka, že pokud Gendorfovy dcery zemřou bez mužského potomka, tak celé léno přejde zpět na královskou korunu.

Hornická činnost v Obřím a Modrem dole zobrazená na nejstarší obrazové mapě Krkonoš jedno dílo jménem Sluneční lesk přisuzuje přímo Gendorfovi

die becher

die rotte becher
zwisfell

den wass

er leich
ot

wasser der becher entspringet
unnter dem sande

der kampff

Die aupe entt springet
auff dem hrriesen brummen
auff mittelgepirge

der aupp

die kleine
teichlein

den gelbe
rieß

der grose

Die natter
wurtzel

die flosse
ebnitz

s. Johannis bergk
wengk

d3 Johaß
grab

im knie holz auff
dem mittelgepirg

d3 arsenicum

der hrissen

d3 grosse
ertzt

Der rauschen
seuffen

Der rauschen
seuffen

Des von dorffers
seid (der sonen)
glantz

Der reisigk zeuggk

Die hilffe gottes

der reiche t

der rauschen
grunot

der p

die schurffertze

in omeschen

d3 gehaw

die piednitz

TANVALD

ROKYTNICE
NAD JIZEROU

VYSOKÉ
NAD JIZEROU

SEMILY

JILEMNICE

Kněžice

VRCHLABÍ

Láňov

Horní
Branná

Kunčice

Zálesní
Lhota

LOMNICE
NAD POPELKOU

Ždár

Holenice

NOVÁ
PAKA

JÍČÍN

Panství Vrchlabí od 1533

- ⊗ celá ves
- ⊖ část vsí
- 🏰 město, městečko
- 🏰 hrad, zámek

Panství Trutnov a Žacléř

- vesnice

Samotný akt přijetí léna od krále Ferdinanda I. proběhl v sobotu po Stanislavu blahoslaveném roku 1542 (13. května). Kryštof z Gendorfu přijal léno z rukou nejvyššího zemského sudího Jana staršího z Lobkovic na Zbirohu v zastoupení nejvyššího dvorského lenního sudího.

Jak již bylo několikrát zmíněno, Kryštof z Gendorfu měl vskutku podnikatelského ducha. Již v pátek po Stanislavu blahoslaveném 1542 (12. května, tedy den před přijetím léna) zastavil panství Žacléř spolu s celým příslušenstvím Adamu Zilvárovi z Pilníkova za 2000 uherských zlatých a 500 kop pražských grošů. Gendorf si ale zároveň vyhradil právo na otevírání nových dolů na tomto území, dále veškerou dostupnost k současným dolům (a kovům v nich), volný přístup k dřevu a uhlí, svobodu hutím, volný přísun vody do dolů a také možnost vybudovat v případě nutnosti nový rybník. Toto zastavení léna Žacléř král schválil Gendorfovi zpětně, a to majestátem z 30. června 1554.

Témuž Adamu Zilvárovi prodal Gendorf v sobotu po Stanislavu blahoslaveném 1542 (13. května, tj. v den přijetí léna) panství Trutnov i s příslušenstvím za 600 kop pražských grošů. Tento prodej povolil Ferdinand v pondělí po Žofii 1542 (15. května). Zilvár však v pondělí po Apollonii 1545 (9. února) od kupní smlouvy odstoupil.

Král Ferdinand I. se v roce 1543 rozhodl navázat na tradici a celé trutnovské léno věnovat královně Anně.

Tomuto odstoupení od koupě se ovšem nemůžeme divit. Král Ferdinand I. se v roce 1543 rozhodl navázat na tradici a celé trutnovské léno věnovat královně Anně. Léno jí bylo uděleno v pátek po sv. Valentýnu roku 1544 (16. února). Po smrti královny Anny v roce 1547 převzal léno znovu Gendorf, který mj. pro královnu léno spravoval, za poplatek 4000 tolarů. Léno mělo být

Gendorfovi ponecháno doživotně a jeho potomci jej mohli užívat ještě 20 let po jeho smrti.

Formálně však Gendorf prodal již roku 1553 panství Žacléř s hradem, městečkem, všemi vesnicemi jmenovanými v majestátu z roku 1542 a navíc ještě se Starým Městem, Kalnou Vodou, Mladými Buky, Sklenářovicemi, Lysečinami, Voletinami, Vernířovicemi, Rýchorami, Albeřicemi, Bečkovem, Bernarticemi a Maršovem se dvěma pustými hamry svým šesti dcerám, což potvrdil manuskou přísahou králi Paulin muž Hanuš Cetryc z Karyše. Fakticky však Gendorf ovládal Žacléř až do své smrti.

Jinak to bylo se Žďárem, Hertvíkovicemi a devíti osedlými v Mladých Bukách. Ty za 2000 kop zapsal Gendorf roku 1554 Zilvářům z Pilníkova a tyto majetky jim zůstaly až do r. 1590.

Trutnov byl v první třetině 16. století kvůli střídání majitelů ve velmi špatném stavu, téměř až zpusťšený.

Trutnov byl v první třetině 16. století kvůli střídání majitelů ve velmi špatném stavu, téměř až zpusťšený. Zámek byl skoro rozboren a vnější hradby a mlýny rovněž hrozily zřícením. Dalo by se říct, že trutnovští obyvatelé o příchodu Gendorfa do Trutnova věděli téměř 60 let předem. Roku 1464 pronešl koktavý Andres prococtví o budoucnosti Trutnova: „... A brzy potom přijde jeden pán malé postavy a občané Trutnova nebudou vědět, odkud přišel, jakého je stavu a z které je země. Ten se zmocní města Trutnova, jako by sebral pírkó tím, že je obeští zнову vypsanou svobodou. Za nějaký čas si dá přepsat ve svůj prospěch všechny vesnice...“.

Přesto za působení Kryštofa z Gendorfu na zdejší panství došlo k velkému rozvoji města a nárůstu výstavby. Roku 1543 byl zbudován na popud měšťanů vodovod, který přiváděl vodu z pramenišť v Kryblici až do města. Gendorf rozhodl v roce

1547 o jeho rozšíření a podpořil stavbu vodovodu do dalších částí města 20 kopami pražských grošů. Tato stavba byla dokončena 16. června 1550. Mistrem na stavbě vodovodu byl Hans Schenber z Volanova. Nakonec tento vodovod přiváděl vodu ze Šibeničního vrchu do města a měl řadu vyústění. Voda byla mimo jiné vedena do pivovaru, na dvě místa na náměstí, k pranýři, do lázní nebo na dvůr sladovny Václava Heroltsche.

Opravy zámku byly hrazeny z již dříve zmíněných 400 kop pražských grošů, které Gendorf dostal od Ferdinanda I.

Kryštof z Gendorfu rovněž rekonstruoval trutnovský hrad, který byl vždy sídlem královských úředníků ve městě. Nechal strhnout starou dřevěnou věž (která byla stejně jako celý zámek před zřícením), v prvním patře hradu dal postavit novou kamennou síň, do níž se vcházelo po nových dřevěných schodech, a celá střecha byla znovu pokryta šindelem. Nová olověná okna malbami vyzdobil trutnovský kronikář a malíř Simon Hüttel. Opravy zámku byly hrazeny z již dříve zmíněných 400 kop pražských grošů, které Gendorf dostal od Ferdinanda I. Rovněž byly opraveny hradby s věžemi a mlýny patřící k zámku (zámecký, horní, prostřední a papírenský).

Také byl nově postaven spadlý špitální mlýn, který patřil městu. Mistrem na těchto stavbách byl taktéž Hans Schenber z Volanova. V roce 1555 byl na horní bránu zavěšen nový požární zvonek. Na cestě od střední brány byl postaven přes řeku Úpu nový kamenný most a 25. června 1559 byl slavnostně otevřen. Protože během 16. století trutnovský kostel několikrát zčásti vyhořel, byly jeho původně dřevěné a jílové části vyzděny z kamene a střecha byla znovu pokryta šindelem.

I když Gendorf v Trutnově po řadě let chaotické správy nastolil pořádek a zasloužil se o tak rozsáhlou výstavbu a tím i o rozkvět města,

Gendorfův sok z nejzavilejších, Jiří z Valdštejna, děd slavného vojevůdce Albrechta, je pohřben v děkanském chrámu v Hostinném.

nebyl u měšťanů a radních v přílišné oblibě. Spory byly nejintenzivnější na konci 50. let a vyvrcholily v roce 1560.

29. dubna 1560 si nechal Gendorf předvolat na zámek městské radní, protože byl nemocný a nemohl dojet na zasedání v radnici. Svolal je u příležitosti obnovení a znovujmenování městské rady. Prikázal radním, že mu musí přísahat věrnost, aby mohli zůstat členy městské rady. Stačilo prý přísahat pouze jemu, a ne i Bohu a králi, jak tomu bylo zvykem. A pokud mu budou věrni,

tak jim „...to bude jen ku prospěchu.“ Radní Matz Krebs se Gendorfovi vzepřel a začal mu odmlouvat. Ač byl Gendorfem vykázán ze sálu, zůstal tvrdošjně stát. Gendorf se velmi rozčílil, vytáhl bič a Krebse švihl. Radní se ulekli, ale i oni zůstali prozatím stát a nikdo věrnost neslíbil. Gendorf vyzval bratry Jiřího, Zikmunda a Nikela z Kounic, držitele Horních Starých Buků, aby mu pomohli s bičováním. To se již všichni lekli a začali ze sálu utíkat po úzkém točitém schodišti. Jak se na schodech tlačili, tak až vytlačili okenní tabulky z rámu. Všichni se shromáždili na radnici, nechali zvonit požárním zvonkem a čekali, že je Gendorf s věrnými napadne. K útoku však nedošlo. Gendorf jim pouze vzkázal, že se druhý den můžou sejít znovu. Radní z něj ale měli strach a požádali o čtyři týdny na urovnání situace. Rovněž doporučili Gendorfovi, aby si v této době jel odpočinout do Prahy. Jednání se z jednoho měsíce protáhlo na dva roky.

Krebs se Gendorfovi vzepřel a začal mu odmlouvat. Gendorf se velmi rozčílil, vytáhl bič a Krebse švihl.

26. června 1562 poslal Gendorf z Prahy radním návrh od královského apelačního soudu na řešení situace. Stará městská rada má umožnit volbu nové rady. Ta pak bude nejprve slibovat věrnost Bohu, pak králi a císaři a až pak lennímu držiteli panství. Poté jim budou vrácena a přiznána všechna práva, která jim náleží.

29. června 1562 poslal již velmi nemocný Kryštof Gendorf z Gendorfu osobní list do Trutnova. Dopis byl čten na radnici 3. července a byl adresován starostovi, radě a všem měšťanům Trutnova. Dopis dle kronikářů obsahoval zhruba toto:

„Chci Vám všem tímto odpustit protivenství, kterého se mi dostalo. Já sám si toho vyhrazuji vůči těm,

se kterými jsem ve sporu, a ostatním chci poděkovat za povinnou poslušnost, kterou mi až doposud prokazovali. Propouštím Vás mocí tohoto listu a pečeti a předávám Vás mé dceři Eustachii, kteréž máte být poslušní a poddaní, jakož jste mně byli.“

„Propouštím Vás mocí tohoto listu a pečeti a předávám Vás mé dceři Eustachii, kteréž máte být poslušní a poddaní, jakož jste mně byli.“

A tak byla 17. července 1562, což je dva roky a dvanáct týdnů po střetu Gendorfa a trutnovských radních, zvolena nová městská rada a ta pak slíbila poslušnost podle Gendorfova návrhu z konce června 1562.

I v době takzvaného „trutnovského interregna“ Gendorf zcela neztratil zájem o dění v Trutnově. Na žádost věřících nechal dokonce ulít v roce 1561 nový zvon na věž kostela. Zvon vyrobil mistr Donath Schrötter z Hostinného a byl na něm v reliéfu Gendorfův erb. Rovněž nechal vyrobít pro tento zvon nový závěs na kostelní věži. Na druhou stranu byla ve stejném roce na Gendorfův příkaz sejmuta ze zdi kostela velká olejomalba, která byla odvezena do Prahy.

Vzájemný vztah mezi Kryštofem z Gendorfu a obyvateli Trutnova byl podle všech uvedených skutečností pravděpodobně dost složitý. Za všechno mluví trutnovský kronikář Hüttel, když píše o smrti Kryštofa Gendorfa: „...Ačkoliv tolik přispěl na nový zvon v Trutnově, přece se mu v Trutnově žádným zvonem nezvonilo ...“.

Ačkoli se v literatuře opakovaně objevuje údaj, že Gendorf držel 2 města a 381 vesnic, ve skutečnosti máme doloženou jeho plnou, částečnou či zástavní držbu 36 vsí, dvou městeček a jednoho města.

Vysoký vejčitý profil štol na Staré hoře u Herlíkovic prozrazuje technologii ražení sázením ohně, kdy hornina byla rozpálena plameny, aby rozpukala a dále se snáze lámala železky a mlátkem

Hraniční spory, aneb vrchlabské války

Ač se ze všeho výše uvedeného může zdát, že se Kryštof z Gendorfu snažil vždy s ostatními dohodnout, byl ochoten někdy ustoupit ke kompromisu, a dokonce dbal o své poddané zlepšením životních podmínek, opak byl často pravdou. Soužití s ním jako se sousedem bylo velmi nelehké. Gendorfova touha po majetku, závist sousedů na jeho podnikatelské úspěchy a možná i jejich určitá žárlivost na rozsah svobod králem mu udělovaných jej přivedla do mnoha dlouhotrvajících sporů, které musely být často řešeny až před královským soudem. Na prosazení svých zájmů se ani jedna ze stran nebála použít krutých prostředků, kvůli kterým nevznikly protivníkovi škody jen na majetku, ale docházelo i ke ztrátám na životech prostých dělníků a horníků. Tyto události jsou často označovány jako „vrchlabské války“ nebo „války o Vrchlabí“.

Gendorfova touha po majetku, závist sousedů na jeho podnikatelské úspěchy a možná i jejich určitá žárlivost na rozsah svobod králem mu udělovaných jej přivedla do mnoha dlouhotrvajících sporů, které musely být často řešeny až před královským soudem.

Hraniční spory nezačaly až Gendorfovým příchodem, ale v podstatě je koupil i s vrchlabským panstvím. Již předchozí majitel, Jan Tetour z Tetova, vedl pře o doly s Voršilou z Vartemberka, držitelkou panství Hostinné. Stejně jako Gendorf od Tetoura, převzali vedení sporů Valdštejnové od Voršily. Panství Viléma a jeho synovce Jiřího z Valdštejna obklopovala vrchlabské državy ze všech světových stran

vyjma severu. Kromě zmiňovaného panství Hostinné sousedícího na jihovýchodě přiléhalo totiž z jihu západu panství Štěpanice. První rozepře s Valdštejnou se rozpoutaly již v roce 1533 s Jiřím z Valdštejna a na Hostinném o Lánovskou horu (pravděpodobně oblast na území pozdějšího Dolního Dvora, kde existoval pomístní název Langenauer Berg – Lánovský kopec, který označoval skupinu devíti domů na levém břehu Klínového potoka).

Gendorf rozkázal svým havířům, aby valdštejnské z dolu vykourili a vyhnali ohněm. Dále si oba šlechtici navzájem bránili v užívání cest k dopravě vytěžené rudy – cesty rozbíjeli a zahrazovali kládami.

Jan Tetour z Tetova měl s Valdštejnou smlouvu o těžbě železa v této hoře, a tak Gendorf po koupi vrchlabského panství v těžbě pokračoval, jenže z druhé strany hory začal těžit Jiří z Valdštejna. Gendorf rozkázal svým havířům, aby valdštejnské z dolu vykourili a vyhnali ohněm. Dále si oba šlechtici navzájem bránili v užívání cest k dopravě vytěžené rudy – cesty rozbíjeli a zahrazovali kládami. V této při Jiří z Valdštejna nepoháněl Gendorfa před soud, ale přišel na mnohem prozaičtější řešení. Rozkázal svým lidem, aby čekali na cestě, až Gendorf pojedje na lánovský hamr, a stříleli na něj z ručnic.

Kryštof z Gendorfu tento výpad přežil bez zranění, ale donutil ho k hledání řešení situace. Roku 1535, ve čtvrtek na den Božího těla (27. května), byla prostřednictvím nejvyššího zemského sudího Jindřicha Berky z Dubé a na Dřevěnicích uzavřena smlouva mezi Kryštofem Gendorfem z Gendorfu a Jiřím z Valdštejna a na Hostinném. Gendorf touto smlouvou dostal Lánovskou horu pronajatou prozatím na deset let. Jiřímu z Valdštejna má Gendorf za horu

Sázení ohně na vyobrazení v soudobém díle Jiřího Agricoly

platit každý rok deset kop pražských grošů, vždy ve dvou splátkách – na den svatého Havla (16. října) a na svatého Jiří (24. dubna).

V roce 1535 měl Gendorf zaplatit pouze pět kop pražských grošů na svatého Havla. Po dobu deseti let má Kryštof z Gendorfu právo v dolech v Lánovské hoře dělat na své náklady jakékoliv úpravy. Rovněž může dle potřeby upravovat a vytvářet cesty potřebné pro práci v dolech. Za deset let přejde důl a Lánovská hora zpět na Valdštej-

na nebo na jeho dědice, aniž by museli Gendorfovi platit náklady, které měl s úpravou dolu a okolí.

Přes tuto smlouvu se situace mezi Kryštofem Gendorfem a Jiřím z Valdštejna nezklidnila. Roku 1539 nechal Valdštejn na sporných loukách posekat a zabavit ječmen Gendorfova poddaného Beneše Urbana z Lánova. Další rok nechal zajmout Gendorfovy dělníky, kteří káceli les, a držel je ve svém vězení. Na svou obranu uváděl, že Gendorf často nedodržuje hranice a při svých

činnostech se dostává na jeho panství. Gendorf mu na odplatu znovu začal zahrazovat cesty. Když začal Jiří z Valdštejna krást z Gendorfova panství dobytek, podal na něj Gendorf v červnu 1541 žalobu k zemskému soudu.

Jiří z Valdštejna na výrok soudu zareagoval opět zcela nečekaně. 27. června shromáždil několik set ozbrojených mužů a vytáhl na Gendorfovo panství.

Soud nerozhodl v prospěch žádné strany. Pouze oba šlechtice napomenul a doporučil jim, aby veškeré budoucí spory řešili jen u zemského soudu a ne vzájemnými naschválly. Jiří z Valdštejna na výrok soudu zareagoval opět zcela nečekaně. 27. června shromáždil několik set ozbrojených mužů a vytáhl na Gendorfovo panství. Valdštejnovi lidé rozmetali zátarasy na cestách, které měly jejich pánu bránit v dopravě vytěžených surovin. U takzvaného „Šparbrsajfu“ v Herlíkovicích (u Staré hory – Altenbergu na levém břehu labského Studeného kolena; Stará hora navazovala na Herlíkovický Žalý, v současné době se jmenuje Starý vrch) zbořil domy postavené Gendorfem pro dělníky a zatarasil mu zde cestu. I na královských Navarovských gruntech (zřejmě královský díl Lánova, který kdysi sdílel osudy s Návarovem, ježž posléze Gendorf r. 1543 přikoupil k vrchlabskému panství) bořili Jiříkovi lidé domy, zaháněli jejich obyvatele do lesů a pak dokonce spustili hamr, ze kterého vyhnali dělníky.

Po takovéto spoušti se není co divit, že obyvatelé vrchlabského a trutnovského panství začali Gendorfovi na Valdštejna donášet. Když Jiří z Valdštejna v roce 1543 ulovil na Navarovských horách dva medvědy a tři divoké vepře, Gendorf se to ihned dověděl, zažaloval Valdštejna u komorního soudu a domáhal se odškodnění ve výši 150 kop pražských grošů.

V roce 1544 žaloval Valdštejn Gendorfa, že nemůže dolovat rudu, protože mu v tom Gendorfovi lidé brání vykuřováním. To už vyslal zemský soud komisi na zdejší panství, aby situaci prošetřila přímo na místě.

Další spor mezi Kryštofem Gendorfem z Gendorfu a Jiřím z Valdštejna se týkal hranic mezi Valdštejnovým Bolkovem a Gendorfovou Novou Vsí (nyní Černý Důl). Soud, který byl vyvolán Jiřím z Valdštejna, probíhal od pátku po Petru v okovech (4. srpna) do čtvrtka před narozením Panny Marie (7. září) roku 1553. K dokazování hranic bylo z obou stran předvoláno mnoho svědků, většinou zdejších obyvatel. Gendorf napadl před soudem Valdštejna, že předvedl svědky, kterým patří sporné oblasti, což bylo podle zemského zřízení zakázáno, protože mohli svědčit ve svůj prospěch. Přesto soud, jemuž předsedal Jan Byšický z Byšic na Svatém Poli, purkrabí Pražského hradu, rozhodl ve prospěch Jiřího z Valdštejna. Hranice Bolkova tedy sahaly až ke Smrčinovému potoku a přes louku od Zrcadlového potoka k buku, na kterém byl vyznačen kříž. Soud se nemohl přiklonit ke Gendorfovi, protože jeho svědkové nebyli schopni přesně svědčit o hranicích.

Soud se nemohl přiklonit ke Gendorfovi, protože jeho svědkové nebyli schopni přesně svědčit o hranicích.

S Vilémem z Valdštejna a na Lomnici měl Gendorf také několik sporů, které hospodaření na vrchlabském panství ovlivnily více než rozepře s jeho synovcem Jiřím. První větší střet mezi oběma šlechtici vznikl roku 1541, kdy Gendorf nechal v horách pokácet velké množství stromů a klády byly splavovány po Labi k hamrům. Vilém z Valdštejna, v té době rovněž majitel Štěpanic, vlastnil i část břehů Labe. V Herlíkovicích dokonce jeho panství přecházelo i na levý břeh. Roku 1541 si tedy Valdštejn u nejvyššího hofmistra stěžoval, že plavené dříví mu ničí břehy a vybijí ryby.

Hofmistr plavení Gendorfovi zakázal, ale za nějaký čas Vilém z Valdštejna přistoupil na dohodu a Gendorf mohl dříví z hor k hamrům opět splavovat.

Roku 1547 se mezi oběma panstvími obnovily dávné spory o Štěpanické a Navarovské hory. V této době bylo mnoho lidí v Čechách rozhořčeno na krále Ferdinanda kvůli jeho postoji vůči českým šlechticům a obyvatelstvu. Protože Gendorf byl s Ferdinandem ve velice blízkém vztahu, zloba lidí se obrátila i proti němu. V květnu 1547, když byl Gendorf v královských službách v Norimberku, nechal Valdštejnův úředník Jan Belvic zahradit Gendorfovy cesty, štol a šachty na Staré hoře (Altenberg – viz výše) a na Železných horách (pravděpodobně pás hor navazujících na Altenberg). Na cestách a u štol se střídaly stráže a nepustily žádného z Gendorfových dělníků do dolů. Valdštejnovi lidé dokonce začali lidem ve Vrchlabí vyhrožovat vpádem na panství a nepřímo i odstraněním Gendorfa. Lidé se velmi vylekali a utíkali do lesů. Dokonce i manželka Kryštofa z Gendorfu nechala odvézt z města své dcery. Za půl roku byly na příkaz krále cesty i vchody do štol uvolněny.

Situace se na nějaký čas zklidnila, ale Gendorf s Valdštejnou si znovu začali škodit v roce 1551. Gendorf zajímal v Lánově Valdštejnovy lidi a věznil je ve Vrchlabí, Vilém z Valdštejna mu naopak rozbořil a spálil milíře v Herlíkovicích. Na podzim roku 1551 se Vilém z Valdštejna znovu rozhodl bránit Gendorfovi v plavení dřeva po Labi. Nechal vedle Labe vyhloubit struhu, kterou z řeky v jednom úseku odvedl vodu. Část Gendorfova dřeva zůstala na suchu, druhou část nechal Valdštejn vytáhnout na břeh a spálit. Voda pak ještě pomohla k dovršení zkázy – Vilémovi lidé ji svedli tak, že zaplavila Gendorfovy doly v Navarovských horách. Gendorf měl v zásobě sice 2000 vozů železné rudy, ale neměl dřevo a uhlí potřebné ke zpracování. Byl nucen kupovat dříví a uhlí jinde, což výrobu prodražovalo. Výroba musela být snížena a Gendorf platil některým dělníkům takzvaný „vartgeld“, aby je

neztratil. Nedostatek dřeva a uhlí ovlivnil život ve městě i jinak – například zdejší pivovar vařil pouze jednou či dvakrát týdně, ač dříve vařival i čtyřikrát. Podle dobových záznamů byla Gendorfova ztráta na zisku z výroby a prodeje železa od 22. listopadu 1551 do 29. prosince 1552 nejméně 7743 kop a 15 grošů pražských.

Roku 1552 zažaloval Kryštof Gendorf z Gendorfu Viléma z Valdštejna a na Lomnici k zemskému soudu za škody způsobené v roce 1547 a ke komornímu soudu za ostatní příkoří mu způsobované. 8. března 1552 poslali supliku králi dokonce vrchlabští radní, horníci a dělníci, v níž si mu stěžují na Valdštejna, který jim svým chováním brání ve vykonávání jejich práce, za níž se do této oblasti přistěhovali. Kvůli Valdštejnovi a bezpráví jim způsobovanému mají jejich rodiny hlad a bídu. Vrchlabští v suplice žádají krále o řešení situace, protože když se se stížností obrátili na Gendorfa, tak je pouze vyzýval k trpělivosti. Mají prý sečkat, jak rozhodne soud. Než mohl král na supliku zareagovat, zažaloval kvůli jejímu znění Valdštejn Gendorfa, protože „... jest jí vysoce na své dobré pověsti dotčen.“ Zároveň podal na Gendorfa žalobu za neoprávněné užívání Lánovské hory. Zemský soud rozhodl na konci roku 1552 ve všech rozepřích ve prospěch Kryštofa Gendorfa z Gendorfu.

Ne vždy byly územní neshody mezi Gendorfem a některým ze sousedů řešeny násilně či soudně. Na trutnovském a části žacléřského panství byli již delší dobu před příchodem Gendorfa zakoupení Zilvárové z Pilníkova. Gendorf se snažil dostat celou oblast pod svůj vliv, a tak i když část svého léna pronajal Adamovi Zilvárovi z Pilníkova, stáli si oba tito šlechtici v cestě za naplněním svých cílů. Situace byla v tomto případě vyřešena relativně jednoduše – dvojitým sňatkem. V roce 1546 si Benigna z Gendorfu vzala Jana Zilvára z Pilníkova a Eleonora z Gendorfu Kryštofa Zilvára z Pilníkova. Jako věno dal Gendorf novomanželům v užívání právě sporná území Babí a Žacléře.

Vrchlabí

Jak bylo v předchozích částech popsáno, Kryštof Gendorf z Gendorfu koupil Vrchlabí ve středu po Reminiscencích roku 1533 (12. března) spolu s celým příslušenstvím, oprávněními, výsadami i církevním patronátem za 3750 kop českých grošů.

Získání městských práv

Kryštof Gendorf z Gendorfu se už v květnu 1533 nastěhoval na starou tvrz ve vsi Vrchlab a začal s rozvojem podnikání a se zušlechťováním zdejší oblasti.

Již na podzim téhož roku dosáhl u krále Ferdinanda I. udělení městských práv části vsi Vrchlab. Znaková listina (nebo také povyšovací listina) byla vydána ve Vídni v pondělí po sv. Františku (6. října) roku 1533 a celá je psána česky. V současnosti je uložena ve Státním okresním archivu v Trutnově. Rozměry listiny jsou 51,5 cm × 33 cm, pečeť z červeného vosku je přivěšená na červených a béžových (původně možná bílých) nitích, v místičce z přírodního hnědého vosku (Ø 13 cm).

Je neobvyklé, že k povýšení Vrchlabí došlo tak brzy po koupi, ale i v listině je zmíněno, že k tomu přispěla Gendorfova věrná služba Ferdinandovi.

Je neobvyklé, že k povýšení Vrchlabí došlo tak brzy po koupi, ale i v listině je zmíněno, že k tomu přispěla Gendorfova věrná služba Ferdinandovi. S největší pravděpodobností se uplatnilo velké privilegium udělené Gendorfovi 5. února 1533, ve kterém mu Ferdinand povoluje zakládat nové osady a města na jeho nových panstvích. Podle Gendorfa mělo povýšení na město přilákat do Vrchlabí více obyvatel, kteří by byli ochotní se zde usadit.

My, Ferdinand z Boží milosti římský král po vseckny časy rozmnožitel říše a uherský, český, dalmatský, charvatský etc. král, infant v Hispánii, arcikníže rakouské, markrabě moravský, lucemburské a slezské etc. kníže a lužický markrabě etc. oznamujem tímto listem všem. Jakož jest na nás statečný Kryštof z Gendorfu, rada a nejvyšší hejtman nad horami v Království českém, věrný náš milý, vznesl a nám předložil, kterak by on nedávno minulého času zboží Vrchlabí, při kterémžto hory železné dělají, dědičně koupil, chtějíc takové jeho hory k lepšímu užítku svému přivésti, tak aby se na těch gruntích vrchlabských lidé osazovati a tím více rozmáhati mohli, nás jest již psaný Kryštof z Gendorfu poddaně prosil, abychom jemu pro dobré těch hor železných ves Vrchlabí za městečko vysaditi a vyzdvíhnutí ráčili. K jehož to prosbě pro mnohé věrné a užitečné služby, kteréž nám tyž Kryštof Gendorf činil a činiti nepřestává, naklonění jsouce, s dobrým rozmyslem naším jistým vědomím mocí královskou v Čechách, vysadili jsme nadepsanou ves Vrchlabí za městečko a tímto listem vysazujem a vyzdvíhujem, chtěice tomu konečně, aby obyvatelé jeho nynější i budoucí všech těch milostí a svobod užívati mohli a užívali, kterýchž jiná městečka panská a rytířských lidí v Království českém užívají. Však tak pokudž by jim to od podepsaného Kryštofa Gendorfa popříno, ukázáno i vyměřeno bylo, a jmenovitě že se v něm všelijací řemeslníci, totiž pekaři, řezníci, sladovníci, sůkeníci, sukna kraječi, kováři, zámečníci, ševci i jiní všelijací obchodníci osazovati a řemesla svá dělati a provozovati i jich užívati mají a mohou beze všech lidí všelijakých překážek. Kterémužto Vrchlabí, tak jak se svrchu píše, od nás vysazenému a obdarovanému, tyto další milosti a obdarování z mocnosti naší královské učinili jsme a mocí listu tohoto činíme, aby jmělo erb a neboližto znamení toto: Jmenovitě štít na dvě stíni rozdělený, v vrchním bílém poli dvě jedle zelené a v dolním červeném poli dvě kladiva haverská na kříž přeložená v malým žlutém štítku, tak jakž to všecko ruků a vtípem umění maléřského lépe a dostatečněji vprostřed listu jest vymalováno. Kteréhožto erbu a pečeti purgmistr a konšelé jmenované(ho) městečka Vrchlabí nynější i budoucí mají a mocí budou v všelijakých potřebách obecných užívati a listy i jiné potřebí zeleným voskem pečeti, potud, pokudž by jim to potřeba byla. A k tomu také tým obyvatelom vrchlabským nynějším i budoucím dáváme a znovu vysazujem dva jarmarky roční. Jeden na den svatých Filipa a Jakuba a druhý na den svatého Matouše apoštola Božího s osmi dni pořád zběhlými a fejunkem obyčejným. Přitom také jim trh tehodní k užívání na každú sobotu dáváme a znova vysazujem při kterýchžto jarmarcích a trhu tehodním na ty časy jmenovitě svrchu psaní obyvatelé městečka Vrchlabí se zachovati a jich i jiných všech svrchu jmenovaných svobod a obdarování, tak a tím vším obyčejem užívati mají, jakž se jiná městečka v Království českém při svých jarmarcích a trzích zachovávají a jich užívají bez zmatku a všelijaké otpornosti, i tudíž také bez naší, dědiců a budoucích našich králův českých i jiných všech lidí všelijakých překážek. Příkazujice všem úředníkom a poddaným našim ze všech stavův Království českého nynějším i budoucím věrným našim milým abyste častopsané obyvatelé městečka Vrchlabí nynější i budoucí při těchto všech milostech, svobodách a obdarování měli, drželi a neporušitelně zachovali pod uvarováním hněvu našeho a budoucích našich králův českých. Však proto chceme, aby toto dáni a obdarování naše bylo bez újmy jedno(mu) každému na jeho spravedlnosti. Tomu na svědomí pečet' naší královskou k listu tomu přivěsiti jsme rozkázali. Dán v Vídni, v pondělí po svatém Františku, léta Božího tisícého pětistého třicátého třetího a království našich římského třetího a jiných sedmého.

Ferdinand

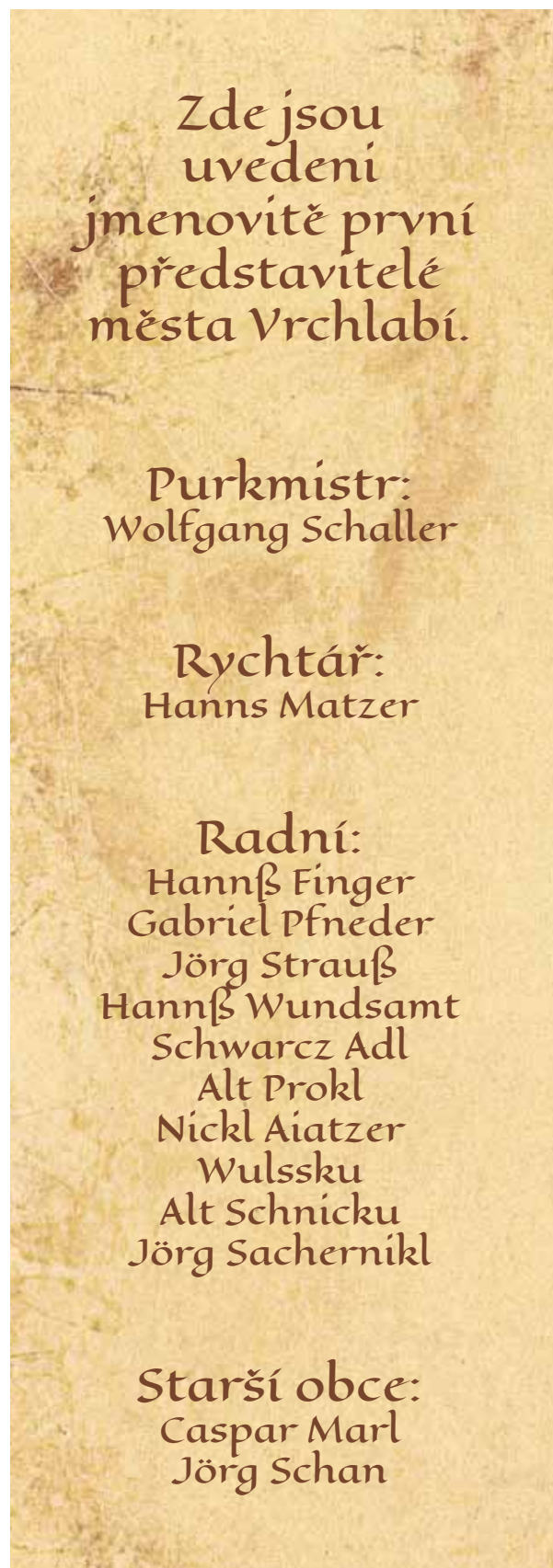
Ferdinand dal svým listem různým řemeslníkům právo se zde usadit a provozovat svou živnost, pokud jim to zároveň povolí Kryštof z Gendorfu. Z řemesel pak jmenovitě uvedl pekaře, řezníky, sladovníky, soukeníky, kráječe sukna, kováře, zámečníky a ševce.

Mezi další práva nového městečka Vrchlabí patřilo držení městského znaku, který je dokonce uprostřed listiny namalován v půl centimetru širokém zlatém rámečku. Znak je rozdělený vodorovně na dvě půlky. Ve vrchní, stříbrné půli jsou dvě zelené jedle, ve spodní, červené části jsou na malém zlatém štítu položeny křížem hornický špičák a mlátek. Městský znak tak plně vyjadřoval charakter, jaký nové Vrchlabí získalo. Havířská kladívka ukazují na rozvíjející se hornictví, zelené jedle jsou symbolem hor, lesů a dřeva těženého pro zpracování vytěžených surovin. Spodní červená část symbolizuje hradby města, zde však zůstalo jen u prání. S právem držení znaku velmi úzce souvisí právo pečeti úřední listiny zeleným voskem (zelený vosk byl podle hierarchie používaných vosků středně významný).

Městečko dostalo při svém vzniku právo na dva jarmarky ročně – jeden na den svatých Filipa a Jakuba (1. května) a druhý na den Matouše apoštola (21. září). Trhy spojené s jarmarky měly trvat 8 dní. Rovněž mohly být ve Vrchlabí pořádány trhy každý týden v sobotu.

Městská práva získala jen část vsi Vrchlabí a pouze v této části platila výše zmiňovaná udělená privilegia. Město leželo na pravém břehu Labe. Na severu je ohraničoval most, kde se dnes kříží Labe a silnice na Špindlerův Mlýn, na jihu další most v místech dnešního kamenného. Na levém labském břehu a na jih od města ležela ves Dolejší Vrchlabí, na severu město hraničilo s Hořejším Vrchlabím.

Přepiš listiny, již na Gendorfovu žádost udělil Ferdinand I. roku 1533 Vrchlabí městská práva

Žebříky, svislé i šikmé rumpály, vylámané schody, lidská i zvířecí síla – tak si lidé pomáhali při pohybu v náročném prostoru štol, šachet a dobývek. Vyobrazení z díla Jiřího Agricoly

Městská správa

Rozhodování o veřejných záležitostech a správa měst nemohla spočívat pouze na majiteli panství, jak tomu bylo u vsí či malých obcí. Velká část rozhodování o dění ve městě byla přenesena na purkmistra, rychtáře, městské radní a obecní starší. Stejně tomu bylo ve Vrchlabí po jeho povýšení.

Ve Vrchlabí jsou první purkmistr a městská rada doloženi roku 1538 zápisem v městské knize o jejich jmenování a slibu. Na první straně k roku 1538 stojí:

Dnes 7. ledna je skrze samotného pana pána Kryštofa z Gendorfu první rada stvořena a purkmistr, také starší obce, s příslibem a přísahou přijati. A takto setrvávají budou, jak jsou jmenovitě dále uvedeni.

Z doby Kryštofa Gendorfa z Gendorfu se dochovaly tři městské knihy (zachycující léta 1538–1563). Purkmistr, rychtář i radní byli voleni zpravidla jednou za rok. V jednotlivých zápisech můžeme vysledovat opakování některých jmen jak na pozici purkmistra, tak i rychtáře. Gabriell Hübner byl šestkrát purkmistrem a Filip Zisch čtyřikrát rychtářem. Ostatní byli ve svých funkcích maximálně po tři roky. V tomto období bylo ve Vrchlabí většinou kolem deseti až dvanácti radních.

Hutnictví a hornictví

Počátky těžby a zpracování kovů v Krkonoších spadají daleko před příchod Kryštofa Gendorfa do Čech. Již v 15. století jsou zaznamenány první železné hamry při úpatích hor, které zpracovávaly rudu vytěženou výše v horách. Pomineme-li nepříliš průkaznou zmínku vztahující se k roku 1383, vážou se nejstarší zprávy o železných dolech na Vrchlabsku již ke sporům o ně na počátku 15. století. Těžba kvalitní rudy v takzvaných Lánovských horách v oblasti mezi

Labem a Černým Dolem je nesporně doložena od roku 1488, kdy je zmiňován i hamr v Železném dole nad Černým Dolem, dále „horní“ a „dolní“ hamr v místě dnešního Dolního Dvora. Nejpozději od 15. století jsou však zmínky o těžbě a zpracování železné rudy jak na Jilemnicku, tak na Trutnovsku. V prvních desetiletích 16. století se také objevují první zmínky o těžbě stříbra a mědi v oblasti Obřího dolu a dnešní osady Svatý Petr u Špindlerova Mlýna.

Ačkoli tedy nerostné bohatství Krkonoš nebylo v době jeho příchodu tajemstvím, Kryštof Gendorf z Gendorfu měl na rozvoj zdejšího hornictví a hutnictví pravděpodobně největší vliv.

Ačkoli tedy nerostné bohatství Krkonoš nebylo v době jeho příchodu tajemstvím, Kryštof Gendorf z Gendorfu měl na rozvoj zdejšího hornictví a hutnictví pravděpodobně největší vliv. Již roku 1520 získal od Ludvíka Jagellonského kutací práva na oblast Vrchlabí a okolních hor. Do roku 1523 měl právo těžit, zpracovávat a prodávat vytěžené suroviny nezávisle na vlastnících zdejšího panství. Díky svému podnikavému duchu se Gendorf brzy rozhodl usadit se ve zdejší oblasti a 12. března 1533 koupil od Jana Tetoura z Tetova vrchlabské panství. Přibližně měsíc před koupí obdržel Gendorf od Ferdinanda I. velké horní privilegium vztahující se nejenom na oblast Krkonoš a Podkrkonoší. Ono privilegium a kutací právo bylo Gendorfovi uděleno listem vydaným Ferdinandem I. dne 5. února 1533 na Pražském hradě. Tímto majestátem byly Gendorfovi poskytnuty následující výsady:

Na všech jím nebo jeho potomky zakoupených panstvích v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Lužici mu bylo umožněno zřizovat doly, rýžoviště i hutě, kromě jiných zpracovávající zlato a stříbro. Sám může v těchto dolech a hutích

Kristoff von Gendorf zu hohe

Königlicher Rat: d. 15. d. 1558, Hochverordneten meinsten
Verordneten Jarren, Hainrich Hochmaltzherren Fürstlichen
aus Habender, Pfingstlicher Vogtung, die Stettin zu
Vind Jungers Lütt mit wefening bund Raring fingelesse,
Nottkrufft Frau Roman vorfagen gewest. So gab Ich
zu helffen genaget, auch die gewaltung Durgoren bund zu
bund unner Euban bund Nottkrufft. Ich habere der Herrsch
der der Durgor Waidt genant sein solle fingegeben, Verlichung
in Abkrufft dis Briefs, Nottkrufft bund also, Das die bund zu
Roman habere, Juder Defurlich genant, Oberhalb Hochmaltz
bund der Leib, hinauf bis auf des Herrn von Walfstins da
dato Verlichung erogenet, Da in diser Nottkrufft begriffen sein
unng oder unner Euban bund Nottkrufft, unner oder Nottkrufft
gebenen bund Jungers sey macht bund Nottkrufft habere, soll
Durgor Waidt bund Defurlichung zu allweg mit guter Nottkrufft
Lütt, untereinander Verlichung sollen, beifol
bund Jungers der Hainrich zu Hochmaltz, nach dem andern
Defurlich bund pflichtig sein, die Nottkrufft & Wifung, die Nottkrufft
Juder Jarren mit Defurlichung des Hainrich bund Nottkrufft, so
Hochmaltz für sich bund zu Nottkrufft genant, gehorsamblich
Verlichung bund Defurlicher Verlichung, gab Ich dis in
Verlichung bund geben, den Ersten tag des Monats d. 15. d. 1558.

Listina, již Kryštof Gendorf r. 1558 uděluje obyvatelům městečka Vrchlábí právo užívat louku zvanou Bürgerwald, je opatřena jeho podpisem

dosazovat úředníky (např. horního důlního hejtmana, důlního dozorce, rozdělovače, důlního písaře, směnového mistra), kteří mu pak budou přísahat věrnost.

Gendorf a jeho následovníci si mohou ponechat třetinu zpracovaného i surového zlata a stříbra vytěženého v dolech. S tímto zlatem a stříbrem mohou svobodně nakládat. Zbylé dvě třetiny vytavených i surových drahých kovů budou vykupovány podle pravidel Norimberského

trhu, ne však za více než 7 rýnských zlatých, 14 bílých grošů a 6 feniků. Těžařstva na Gendorfových gruntech jsou povinna králi ihned odvádět jeho díl (tj. 2/3 výnosu), jako tomu je u královských dolů. Zaměstnanci dolů a úředníci, kteří přijdou do styku s královským podílem, jsou plně odpovědni za to, že se ke králi dostanou právě dvě třetiny z vytavených i surových kovů. Gendorf a jeho následníci mají tyto dělníky a úředníky řádně za jejich poctivost a poslušnost odměnit.

Nakutanou rudu šlo dále snáze drtit a zpracovávat poté, co prošla pražením. J. Agricola

Památkou na přízeň, kterou Nové Vsi neboli Černému Dolu věnoval Kryštof Gendorf je tento zvonek z roku 1561, jenž nese jméno i znak donátora

Na svých panstvích může zřizovat nové hornické osady a města. V těchto osadách a městech musí každé těžařstvo a každý důl odevzdávat obci jeden kukus (podíl těžby) na podporu církve a chudých, kteří byli poškozeni při práci v dole, a jeden kukus obci. Gendorfovi a jeho následovníkům mají všechna těžařstva a doly odevzdat čtyři kukusy podle tzv. „Jáchymovského vzoru“ (tzn., že tyto podíly jsou odevzdávány navíc k oné 1/3 vytěžených rud pro Gendorfa) po celou dobu, co se v dole bude pracovat. Za ně náhradou dostanou těžařstva z Gendorfových lesů zadarmo dŮlní a stavební dříví.

Gendorf a jeho následovníci si mohou ponechat třetinu zpracovaného i surového zlata a stříbra vytěženého v dolech.

Sám Gendorf má v těchto nových městech vyšší i nižší soudní pravomoc a může zde jmenovat purkmistra, rychtáře a radu. Jako zakladatel těchto měst může plně rozhodovat o svých poddaných, kteří mu musí být plně poslušní. Tato města jsou pak stejnou měrou poddána i samotnému králi. Gendorf a jeho nástupci musí v těchto městech nejen zřídit farnost, ale i zajistit vaření piva, příspěvek ke zbudování mlýnů, masných krámů, veřejných lázní, solnic apod.

Ferdinand Gendorfovi dokonce povoluje ražbu mince, pokud jeho doly na zlato a stříbro budou mít dostatečnou výnosnost.

Obyvatelé Gendorfem zřízených měst jsou osvobozeni od všech daní, berní a cel. Kdyby však království bylo v nouzi, tak by i obyvatelé těchto měst museli začít dávky platit, ne však, pokud by to ohrozilo doly. Všechna tato města mají mít každý týden v sobotu trh, na kterém mohou obyvatelé volně obchodovat. Výše uvedené výsady mohly být podle místních podmínek volně rozšiřovány.

Ač byly všechny výsady přesně popsány, byla podle Gendorfa v tomto privilegii řada nejasných vyjádření, která mohla při svém výkladu vyvolat problémy. Proto byl na jeho žádost Ferdinandem I. vydán 26. února 1534 nový majestát, který plně potvrzuje předešlá privilegia a některá dokonce ještě upřesňuje.

Otevírané doly a hutě mohou těžit a zpracovávat nejenom zlato a stříbro, ale také měď, rtuť, cín, olovo a železo. Z vytěženého a vytaveného zlata a stříbra si mohl Gendorf ponechat celou jednu polovinu a druhá mu byla vykoupena podle cen Norimberského trhu. Ostatní vytěžené kovy jako jsou měď, rtuť, cín, olovo a železo si může Gendorf i jeho následníci ponechat a volně je zpracovávat a prodávat je bez cla a daní v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Lužici. Ferdinand Gendorfovi dokonce povoluje ražbu mince, pokud jeho

K tavení železné rudy se v Gendorfově době používaly podobné poměrně malé pece, vysoké se u nás rozšířily až později. J. Agricola

doly na zlato a stříbro budou mít dostatečnou výnosnost. To je zajímavé v kontextu toho, že právě Gendorf coby Ferdinandův úředník se dlouhodobě zasazoval o odejmutí tohoto práva šlechtě a navrácení kontroly do rukou panovníka.

Rovněž byla upřesněna otázka kukusů. Těžařstvo každého dolu má odevzdat čtyři kukusy ve prospěch církve a chudých a dva kukusy ve prospěch města. Určitou náhradou těžařstvům je Gendorfem zadarmo poskytované stavební a důlní dříví. Ostatní dříví (na výrobu uhlí, tavení kovů apod.) musí pro doly i nadále kupovat. Pokud by ono stavební a důlní dříví bylo dováženo z větší dálky, čímž by vzrostly náklady, musí být ve prospěch obce dávány dva kukusy navíc. Obec by pak tyto kukusy použila na podporu církve, chudiny, lidí poškozených při práci v dolech a na udržování cest a pěšin.

Toto druhé všeobecné horní privilegium z 26. února 1534 bylo pro Gendorfa velmi výhodné a slibovalo mu tak velké finanční příjmy.

S rozvojem těžby na zdejších panství bylo úzce spojeno další privilegium z 2. března 1534 pro vsi Lánov a Nová Ves (dnes Černý Důl). Protože Gendorf zřizoval u těchto vsí nové doly, udělil Ferdinand I. zdejším obyvatelům právo volného obchodu s potravinami a nápoji, právo vařit a točit pivo a výsadu každotýdenního trhu. Těmito privilegii se obě obce dostaly téměř na úroveň městeček. V případě Lánova ke skutečnému povýšení sice nedošlo, ale Černý Důl se nakonec díky tomuto privilegii městečkem stal, byť se zpožděním a až zásluhou Gendorfovy dcery Eustachie roku 1564.

Na nejstarší obrazové mapě Krkonoš, která zachycuje stav z druhé poloviny 16. století, se nám dochovalo několik zmínek o poloze některých dolů. Mimo jiných cenných informací se zde dají nalézt tyto názvy: Das Gendorfel bergwergk (Gendorfův důl), S. Christoffel (sv. Kryštof), S. Johans bergwergk (Svatojánský důl),

Die Hilfe Gottes (Pomoc Boží), Die reich Trost (Bohatá útěcha), Der grosse Gangk (Velká žíla), Der gelbe Kiess (Žlutý štěrk, název pravděpodobně ukazuje na výskyt zlata), Das grosse Erz (Velká ruda) a Das arsenikum (důl těžící arsenik).

První pokusy o dobývání kovů v Obřím dole jsou zaznamenány už z prvního desetiletí 16. století.

Zastavme se teď na chvíli u dolu „svatý Kryštof“. Tento důl se nacházel v Obřím dole a neda-leko něj byla i tavná huť. První pokusy o dobývání kovů v Obřím dole jsou zaznamenány už z prvního desetiletí 16. století. Tyto první pokusy však brzy ztroskotaly na špatné dostupnosti místa a chudosti rud. V roce 1534 chtělo v Obřím dole zahájit svou činnost zvláštní těžařstvo. Bylo slo-ženo převážně z německých odborníků a dělníků a 4. října 1534 si podalo žádost k císaři o po-volení těžby v Obřím dole. Kromě toho tam chtěli zřídit hutě, drtírnu rud a jiná důlní zařízení, dále vinopalnu, pivovar, hostinec, pekárnu, sladovnu, mlýn, cihelnu a vápenku, tedy vše, co horníci potřebují k životu.

Chtěli v Obřím dole zřídit hutě, drtírnu rud a jiná důlní zařízení, dále vinopalnu, pivovar, hostinec, pekárnu, sladovnu, mlýn, cihelnu a vápenku, tedy vše, co horníci potřebují k životu.

Císař si vyžádal vyjádření od Kryštofa Gendorfa, nejvyššího hutního hejtmana, a ten doporučil žádosti nevyhovět. V roce 1548 požádal o povolení těžby v Obřím dole Leonhart Bischoff a jeho společníci. V té době toto území již patřilo Gendorfovi, a tak jim byla těžba povolena. Protože se těžilo na Gendorfových pozemcích, povolit těžbu se mu vyplatilo, neboť z ní dostával podíly.

Vrchlabská železářna

S rozvojem těžby kovů se rozvíjelo i jejich zpracování. Před příchodem Kryštofa Gendorfa ve zdejší oblasti existovaly železářny, ale nebyly příliš výkonné. Stejný stav panoval na celém území Čech. Výroba železa byla velmi náročná nejen na dostatek vody a dřeva, ale také zpočátku vyžadovala velké náklady na zařízení. V neposlední řadě byly pro výrobu nezbytné znalosti a zkušenosti. Pokud dáme dohromady všechny tyto podmínky, tak je zřejmé, že rozvoj výroby železa musel být spojen s nejbohatšími vrstvami obyvatel, tj. panovníkem či majetnými feudály. Většina českých feudálů, kteří začali nově podnikat ve vlastní režii, se zaměřila na finančně méně náročné obory, které však na druhou stranu zajišťovaly víceméně stálý finanční přínos (nejčastější podnikání této doby bylo rybníkářství). Železářny sice bývaly součástí panských velkostatků, ale stačily zásobovat maximálně jedno určité panství.

Hamry a hutě nebyly pouze ve Vrchlabí. K polovině 16. století jsou dokládány hamry a hutě v Lánově, Maršově, Nové Vsi (dnes Černý Důl), Petříkovicích, Starém Městě a Kalné Vodě.

Vrchlabská železářna byla po všech stránkách výjimečnou. Dostatek dřeva a tekoucí vody byl vzhledem k poloze Vrchlabí samozřejmostí. První železářny se ve zdejší oblasti objevovaly už ke konci 15. století, a tak měl nový majitel panství, Kryštof Gendorf z Gendorfu, svou pozici mírně zjednodušenou. Ze svých rodných Korutan si přinesl dostatečné zkušenosti s těžbou a železářstvím, které mohl na svém podkrkonošském panství dobře zúročit. Hornatost krajiny a chladnější podnebí způsobily, že se zde těžba kovů a jejich zpracování staly hlavním předmětem Gendorfova podnikání.

Velmi brzy se výroba rozrostla do takové míry, že vrchlabská železářna stačila zásobovat trhy nejenom v Čechách, ale její výrobky byly prodávány dokonce na trzích zahraničních.

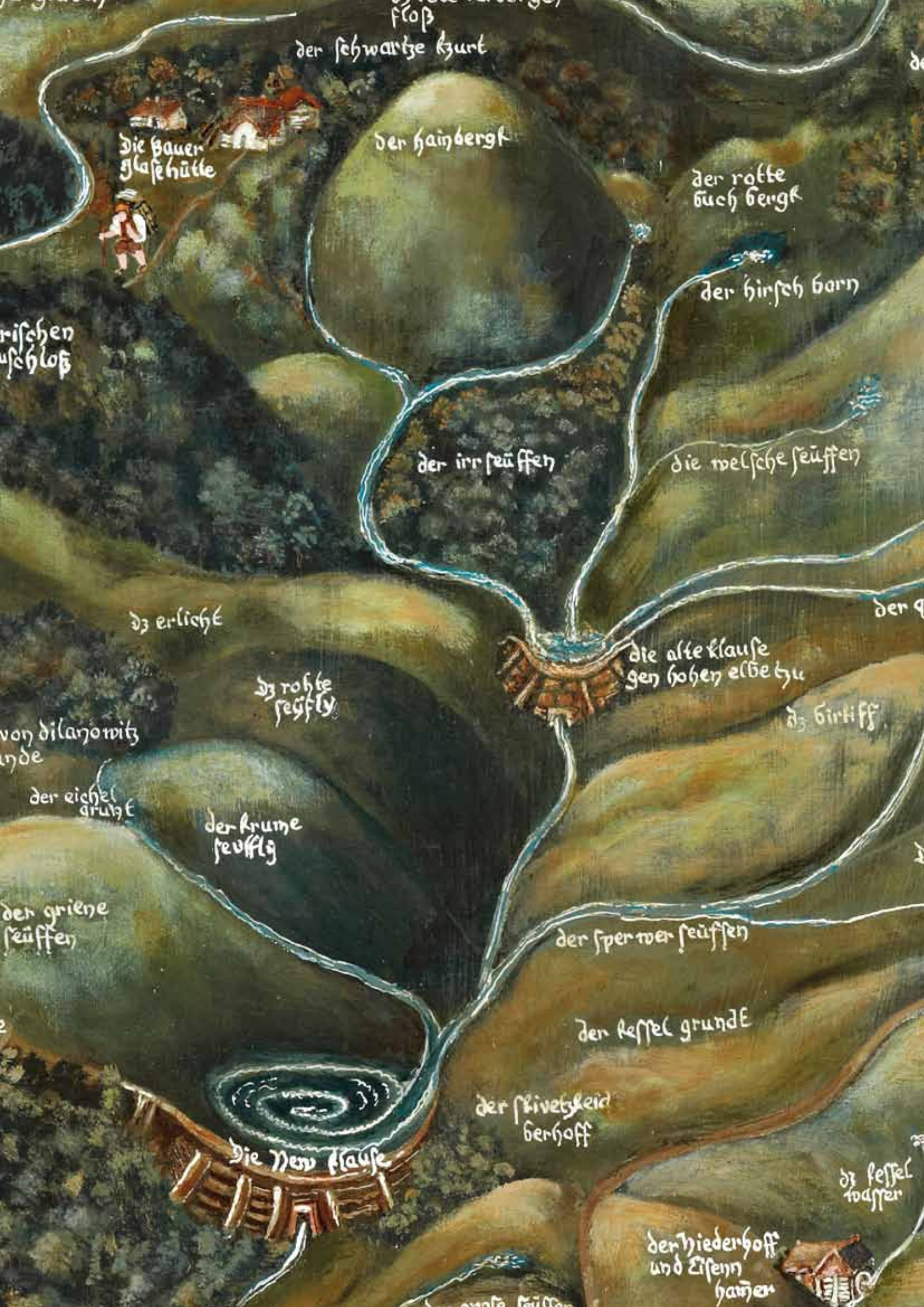
Hamry a hutě nebyly pouze ve Vrchlabí. K polovině 16. století jsou dokládány hamry a hutě v Lánově, Maršově, Nové Vsi (dnes Černý Důl), Petříkovicích, Starém Městě a Kalné Vodě. Není však jasné, zda práce ve všech těchto „železných dílech“ byla samotným Gendorfem nějak centrálně řízena a koordinována. S největší pravděpodobností byla většina hamrů a hutí v nájmu drobných hamerníků.

Záznamy o produkci jednotlivých hamrů a hutí na panství bohužel nejsou dochovány. Je příznačné, že jediné záznamy se nám dochovaly z nejbouřlivějšího období panství – z počátku 50. let 16. století. Spor mezi Kryštofem Gendorfem a Vilémem z Valdštejna o splavování dřeva po Labi skončil v roce 1552 před zemským soudem. Aby mohl Gendorf prokázat výši škod, které mu Valdštejnovo chování způsobilo, musel soudu mimo jiné předložit zprávu o hospodaření vrchlabské železářny. Z tohoto zápisu můžeme zjistit, jak železářna v polovině 16. století vypadala.

Základ železářny tvořily tři nebo čtyři budovy – hlavní byla dýmačka neboli plejhauz (z německého Blähaus) se čtyřmi výhněmi, dále vyhřívačka na zbavení „železa vohroublého“ od strusky a dva vlašské hamry. Na tyto základní prvky železářny pravděpodobně poblíž navazovala kovárna, která vyráběla hlavní výrobky vrchlabské železářny – kosy, plechy, a dokonce i dráty.

Nyní se blíže zaměříme na výrobu a výtěžnost železářny. V plejhauzu se železo tavilo ve čtyřech výhních. Ze surové rudy byla asi 1/60 odebrána, poprášena a pak znovu vměšována do zbylé rudy pro zlepšení její jakosti. Železo z každého odpichu se označovalo jako kus nebo tzv. plik. V roce 1552

Mezi dnešním Špindlerovým Mlýnem a Vrchlabím se nacházely dvě přehrady – klausy – které navyšovaly vodní průtok Labe tak, aby bylo možné kdykoli z hor k železářnám dopravit potřebné množství dřeva. Nejstarší obrazová mapa Krkonoš

der schwarze Kunt
flöß

Die Bauer
glashütte

der hainbergk

der rotte
buch bergk

der hirsch born

rischen
schloß

der irr seuffen

die welsche seuffen

dz erlicht

die alte klausen
gen hohen elbe zu

dz rohte
seuffly

dz birtiff

von dilanowitz
ande

der eichel
grundt

der krume
seuffly

den griene
seuffen

der sperwer seuffen

der kessel grundt

der schivetskeid
berhoff

Die new klausen

dz kessel
wasser

der hiederhoff
und Eisenn
hamer

avnte seuffen

je největší zaznamenaná výtěžnost v týdnu od 3. do 9. července. Za týden bylo vytaveno 20 kusů železa o celkové váze 101 centnýřů (jeden centnýř vážil 61,6 kg, týdenní produkce tedy byla přibližně 6220 kg). Každý kus byl samostatně zvážěn a jeho hmotnost pečlivě zaznamenána. Hmotnost kusů se značně lišila. Důvodem byla různá kvalita surové rudy a její nestejně zpracovávané množství. Takovéto množství surového, tzv. vohroublého železa bylo vytaveno z celkového množství 30 hýlí natěžené rudy (hýle je stará báňská krychlová míra rovnající se váze 16 centýřů; tzn. přibližně 29 570 kg natěžené surové rudy).

V bouřlivém roce 1552 bylo ve vlašských hamrech ve Vrchlabí různými způsoby zpracováno téměř 1636 centnýřů železa (cca 101 tun).

Tyto kusy byly dále opracovány a zbaveny strusky ve vyhřívačce, čímž ztratily téměř 30 % váhy. Železárna zpracovávala převážně přímo dovezenou natěženou rudu, i když jí i část skladovala. Přesto Valdštejnovy blokády a zaplavování štol výrobu ve vrchlabské železárně silně ovlivnily. Dva a půl měsíce huť nepracovala, což lze právě přičíst vrcholnému stadiu sporu mezi Valdštejnem a Gendorfem. Přes všechny potíže bylo v roce 1552 vytaveno 483 kusů železa o celkové váze cca 2450 centnýřů (cca 151 tun).

Železo zbavené strusky bylo převezeno do hamru, kde bylo již zpracovááno podle účelu, ke kterému bylo dále určeno. Vrchlabské vlašské hamry produkovaly tzv. štáfy (i štáfce neboli tyčové železo) skované s břitovní a sekerní ocelí pro zvýšení tvrdosti, které byly určené pro výrobu kos. Dále bylo železo vykováno do kusů plechu nebo do plochého železa používaného ke kování vozních kol a výrobě obručí na sudy. V bouřlivém roce 1552 bylo ve vlašských hamrech ve Vrchlabí různými způsoby zpracováno téměř 1636

centnýřů železa (cca 101 tun). Rozdíl v množství železa vyrobeného v železárně a zpracovaného v hamrech je možno vysvětlit jeho zpracováváním i v jiných hamrech panství.

Jak pro tavení rudy, tak i pro další zpracování železa v hamrech bylo potřeba velké množství kvalitního dřevěného uhlí. Uhlí bylo od uhlířů kupováno. Za rok 1552 za něj vrchlabská železárna celkem zaplatila nejméně 155 kop 37½ groše. Celkem bylo dodáno 4437½ vozů dřevěného uhlí (cca 7390 tun).

Ze všech výše uvedených hodnot jasně vyplývá propojenost mezi výrobou v hutích, hamrech, dodávkami uhlí a samozřejmě i průběhem sporů s Valdštejnem. Ve všech položkách se odrazila zvýšená produkce v měsíci červenci, kdy patrně došlo ke zklidnění situace a zvýšená výroba měla alespoň částečně nahradit ztráty. Je nanejvýš pravděpodobné, že takováto výroba byla běžná v předchozích a následujících letech. Z toho můžeme však jen odhadovat, že běžná celková roční produkce železa ve vrchlabské železárně by mohla být až dvojnásobná oproti roku 1552.

Již bylo řečeno, že hlavním a nejznámějším výrobkem vrchlabské železárně, resp. kovárny, byly kosy.

Již bylo řečeno, že hlavním a nejznámějším výrobkem vrchlabské železárně, resp. kovárny, byly kosy. Kosy jako hlavní výrobní artikl nás v dnešní době spíše zarazí, nebo dokonce donutí k pousmání. Když se ale podíváme, jak málo bylo kosařské řemeslo v Čechách v 16. století zastoupeno, opět si uvědomíme velikost Gendorfova podnikatelského ducha. V průběhu celého 16. století máme záznamy o jednom kosaři v Praze na Novém Městě, o dvou kosařích v Táboře, o kováři kos Bořejškovi z Velkého Meziříčí, několika kosařích v Mladé Boleslavi a na Vysočině. Tito kosaři byli buď v cechu kovářů, nebo

pracovali samostatně. V obou případech byla jejich produkce limitována. Na druhou stranu byly železárny a k nim připojené kovárny mimo cechovní organizace, a tak jejich výrobu nikdo nelimitoval. Tohoto faktu Gendorf dokonale využil.

V roce 1552 bylo vyrobeno 13 500 kos. Stejně množství se předpokládá i pro ostatní roky. Takovéto kvantum kos nebylo určeno jen pro Čechy, byly dodávány též do Vratislavi a Frankfurtu nad Mohanem. Pro obchod s Frankfurtem měl Gendorf zvláštního sluhu, který každou zásilku osobně doprovázel a který dostával za tisíc prodaných kos jednu kopy grošů. Kosy byly baleny po 200 kusech v jednom soudku vyloženém slámou, přičemž každá zásilka se skládala z 5 takovýchto soudků. Do Frankfurtu byly kosy z důvodu lepší prodejnosti dodávány jako „pařížské kosy“. Zásilka byla vysílána dvakrát do roka na výroční frankfurtské jarmarky.

Mezi „pařížskými“ a „vratislavskými“ kosami (jak byly označovány na ostatních trzích) byl rozdíl v kvalitě železa a váze. Na výrobu tisíce vratislavských kos bylo použito zhruba 815 kg železa, 431 kg břitovní ocele a 154 kg ocele sekerní. Na tisíc pařížských kos bylo spotřebováno 924 kg železa, 185 kg břitovní ocele a 93 kg sekerní ocele. Již z těchto čísel vyplývá, že pařížské kosy byly lehčí. Zatímco jedna vratislavská kosa vážila 2,7–3 libry, tak jedna pařížská vážila jen 2,3 libry. I ceny kos na různých trzích byly rozdílné. V Praze se jedna kosa prodávala za 6 grošů, ve Frankfurtu nad Mohanem za 7 grošů a ve Vratislavi za 5–6 grošů.

Při popisu vrchlabské železárny nesmíme zapomenout na nejdůležitější složku výroby – na dělníky. Jejich počet není nikde zaznamenán. Vzhledem k dochovaným sumám vyplaceným na mzdách, jejichž hodnoty značně kolísají, se zdá, že počet pracovníků také kolísal. Podle supliky podané pracovníky železárny 8. března 1552 ke králi a soupisu dělníků (např. vlašští hamerníci, dýmači, šmelcíři, dráteníci) můžeme odhadovat počet zaměstnanců železárny a hamrů

na 30–40 lidí. Je rovněž pravděpodobné, že v některých obdobích byli další dělníci ještě najímání. Řada prací spojená s provozem byla vykonávána v rámci robotních povinností. Rozdíly mezd mezi plejhauzem a hamrem byly způsobeny tím, že v hamru na rozdíl od plejhauzu pracovali odborníci. Rovněž mzda u pomocníků byla úkolová a u odborníků byl dán pevný denní plat. Řemeslníci zaměstnaní v kovárně byli hodnoceni úkolově. Placení byli za vyrobených tisíc kos. Ze záznamů vyplývá, že nebyl rozdíl ve mzdách podle toho, na jaké trhy byly kosy určeny.

Ve spisu předloženém soudu jsou rovněž uvedeny platy služebníků, kteří doprovázeli zásilky kos na zahraniční trhy. U nich se již můžeme dozvědět přesnou výši platu. Zatímco za cestu do Frankfurtu byl vyplacen plat (kromě již zmiňovaného podílu z prodeje) 19 kop 42 grošů a 6 peněz, do Vratislavi pouze 3 kopy a 54 grošů. Doprava kos na trhy v českých zemích byla většinou vyřešena formou potažní roboty.

Vrchlabská železárna byla ve své době největším podnikem svého druhu v zemi a svou produkcí několikanásobně předstihla ostatní železárny provozované feudály ve vlastní režii.

Vrchlabská železárna byla ve své době největším podnikem svého druhu v zemi a svou produkcí několikanásobně předstihla ostatní železárny provozované feudály ve vlastní režii. Gendorfovi přinášela obrovské zisky, které můžeme pouze odhadovat ze ztrát za rok neshod s Valdštejnem. Ty sám Gendorf vyčíslil v žalobě na 7743 kop a 15 grošů pražských. Ať již byla tato částka nadsazená, nebo reálná, zisky z podnikání výrazně převyšovaly zisky z poddanských dávek celého panství (ty činily celkem 350 kop grošů a naturálie). Na druhou stranu přinášely tyto výnosy závist sousedů.

Lesy a příroda Krkonoš

Pro těžbu a zpracování kovů bylo potřeba velké množství dřeva, jehož byla v Krkonoších dostatečná zásoba. Tato skutečnost umožňovala rozvoj hornictví a hutnictví ve výše zmiňovaném rozsahu a zároveň díky snadné dostupnosti dřeva se celý výrobní proces zlevňoval. Leccos o složení krkonošských lesů v 16. století nám mohou napovědět poznámky na již zmiňované obrazové mapě Krkonoš. Kromě pomístních názvů, které v sobě skrývají charakter označovaného místa, popisují poznámky výskyt stromů, rostlin i zvířat v Krkonoších.

Z mapy vyplývá, že původně se na zdejších horách vyskytovaly převážně listnaté stromy. Poznámka „der schwartze kzurt“ neboli „černý bzukot“ označuje listnatý les. Z jiných míst na mapě dokonce víme, jaké listnaté stromy zde rostly. Nejběžnějším stromem byl pravděpodobně buk („dz buchicht“ – bukovi, „der rotte buch berg“ – kopec červených buků, „der grosse buch berg“ – velký bukový vrch, „der kleinne buch bergk“ – malý bukový vrch, „bichseiten“ – buková strana). Kromě buků zde rostly i další listnaté stromy, jako například duby („der eichel grundt“ – žaludový důl), břízy („dz birkiff“ – břízovi), olše („dz erlicht“ – olšovi) a vrby („der grose Weiden Strauch“ – velký vrbový keř). Jehličnaté stromy se v Krkonoších vyskytovaly v mnohem menším počtu než v současnosti.

Z mapy vyplývá, že původně se na zdejších horách vyskytovaly převážně listnaté stromy.

Oblasti, kde například smrk rostl v takovém množství, aby se objevil v pomístním jménu, byly pouze dvě na celých horách. Se jménem potoka („dz fichten wa“ – Smrčinový potok) jsme se již setkali díky hraničním sporům Kryštofa Gendorfa.

Druhá oblast s větším zaznamenaným výskytem smrků byla východně od Sněžky („Dz behmische fichticht“ – česká smrčina, Smrčinová stráň). Samozřejmě zde byly nejčastější smíšené lesy („der baum berg“ – hora porostlá stromy, „Dz gemicht gestry“ – smíšené křoví). Ve vyšších nadmořských výškách pak rostly kosodřeviny („die knie streichle“ – keříky kosodřeviny, „im knieholtz auf dem mitel gepirg“ – kleč na středních horách).

Těžba dřeva poznamenala hory nejvíce na přelomu 16. a 17. století, kdy ze zdejších královských lesů na Maršovsku bylo dodáváno dřevo do Kutné Hory.

Těžba dřeva pro rostoucí důlní a hutní práce samozřejmě velmi ovlivnila vzhled krajiny. Na několika místech na mapě jsou vyobrazeny celé planiny s pařezy a nápisem „pokácené dřevo“ (dz abgehacte holtz). I další popisky nás upozorňují na následky těžby dřeva („dz gehaw“ – mýtina, „der haw“ – mýtina, paseka, „auff der huwe“ – na pasece, „der spiegel“ – zrcadlo, mýtina, „der uhrlaß bergk und der gründl“ – vypleněná hora a údolí). Stromy byly těženy holosečně a ze svahů byly kmeny dopravovány smyky ke splavným tokům. Na těchto tocích byly kvůli lepší splavnosti budovány klauzy (přehrady), jejichž hlavním úkolem bylo zvýšit vodní hladinu, a hrabla zachycující plavené dřevo nařezané na špalky. Na mapě jsou zobrazeny dvě klauzy na Labi nad Vrchlabím („die alte klause gen hoheneibe tzu“ – stará klauza náležející k Vrchlabí, „die New klause“ – nová klauza). Těžba dřeva poznamenala hory nejvíce na přelomu 16. a 17. století, kdy ze zdejších královských lesů na Maršovsku bylo dodáváno dřevo do Kutné Hory. Toto řešení nedostatku dřeva v okolí Kutné Hory navrhl sám Kryštof Gendorf z Gendorfu, ale k realizaci celého plánu došlo až po jeho smrti.

Sekerami pokácené a pilami naporcované smrkové dřevo se plavilo ve formě volných polen, která byla složena na břehu a při vhodném průtoku naházena do koryta. Plavci je dále postrkovali bidly a vidlemi. Tento způsob dopravy Gendorf provozoval na Labi pro potřebu svých hutí a hamrů a také ho navrhoval pro plavbu po Úpě a Labi pro potřeby královských stříbrných dolů v Kutné Hoře. K realizaci došlo až po jeho smrti. Nejstarší obrazová mapa Krkonoš

Der gessen

den wasser hries

Der Wald dz gantze gehög sage
Erabinü stich neigt ist dahin
geherigk

Kind
thal

dz hal

+ dz heü gerin is 1 hundert
lach tem langk zeiten breit
gesseht 13 hundert gulden
his an die aupen zumachen

marfhen dorff

dz groffe
thal

trautnau
grenitz

die hamer
huffenn

Die saup ampf

dz ist auffm strükt

der alte kalch o

gen d
at den

weg
utnawisch grenze

Der wolff stein

die brett
mühle

Den durck stadell

alte hamer

dz
ti

dz beren
lager
oplas

der schwartz berg ist 3. vürte
meil langt eben kaysrische
ap leg

dz abgehacte
holtz bei den
hriesen

der patzer bergk

die patzer leitte

dz geflechte

die ladung

holtz
thal

die schwartz
bergische heiden

die hol
melter

die tra

dz schmatzer
haus

dz schwarze
flob

der gebottene
stilstand

die trauch aumischen
grentzen gehen am schwar
zen fluß an reicht bis zum
neuen leyffen gerne ankam
auf den helffen stinweyßen
steinwasser riß und
giesler bis an die aupe

der kleine
spiegel wasser

Z obrazové mapy můžeme rovněž vyčíst, jaké další rostliny se v Krkonoších 16. století vyskytovaly. Samozřejmě, že byly zaznamenány pouze velké lokality jednotlivých druhů, běžné smíšené louky nebyly nikde popsány. Přesto je zajímavé se opět pozastavit u popisů na mapě. Běžnou horskou rostlinou byl vřes („der heidelbergk“ – vřesová hora, dnes Žalý, „heide der wasl“ – vřesoviště, kde pramení potůčky, „die schwartzbergischen heidenn“ – černoohorská vřesoviště). Další popisy nás upozorňují na mech („die mohs wiese“ – mechová louka), šťovík obecný („die saur ampf wysey“ – louka porostlá šťovíkem), rdesno hadí kořen („die natter wurzel“ – hadí kořen), pelyněk („im eber krautt“ – v pelyňku) a na borůvčí („der heideß bergk“ – hora porostlá borůvkám).

Pomístní názvy a poznámky nám dávají také určitý obraz o zvířené této doby. Mimo vlků („der wolff gangk“ – vlčí stezka, „der wolff seuffen“ – vlčí bystřina, „der wolff stein“ – vlčí kámen), jelenů („die hirschen pfudel“ – jelení kaliště) a lišek („die fuchswysen“) zde žili i medvědi („dz perlin floß“ – medvědí říčka, „der bahrn grundt“ – medvědí důl, „dz behren lager“ – medvědí doupe).

Také víme, že v Krkonoších žilo hodně tetřevů („der grosse hinner bergk“ – velký tetřeví kopec, „der große wasum“ – velké tokaniště) a krahulců („der sperwer seuffen“ – krahulčí bystřina, „der sperwer flugk“ – údolí krahulčí let).

Potvrzení fakt zaznamenaných v mapě nám dávají dvě práce slezského přírodovědce Kašpara Schwenckfeldta vydané na počátku 17. století v Lipsku, ve kterých podává svědectví o rostlinstvu a zvířené, se kterými se setkal na svých výzkumných cestách do Krkonoš na konci předchozího století. Podle Schwenckfeldta žili v Krkonoších kromě jelenů, vlků, lišek a medvědů také divocí vepři, divoké kočky, zajáci, vydry, jezevci a kuny.

Mince a finanční situace města

Kryštof Gendorf z Gendorfu nebyl uznávaným odborníkem pouze v oblasti těžby a zpracování kovů, ale i mincovnictví. Byl hlavním jednatelem u přechodu jáchymovské mincovny pod správu krále roku 1528. Když měl král zájem na zřízení mincovny v Praze, aby se pozvedl královský majestát, vypracoval Gendorf plán a dobrozdání k jejímu zřízení. 22. září 1538 král Ferdinand jeho návrhy přijal a v druhé polovině následujícího roku se v Praze začaly razit mince. Novým pražským mincmistrem byl jmenován Konrád Saueremann starší z Jelče.

Kryštof Gendorf byl jako odborník zván na všechna významnější jednání v oblasti hornictví, hutnictví a mincovnictví. Například se účastnil porady o úpravě mincovnictví říše, která se konala ve Vídni v roce 1548.

Kryštof Gendorf byl jako odborník zván na všechna významnější jednání v oblasti hornictví, hutnictví a mincovnictví.

V rámci velkého horního privilegia z roku 1534 dostal od panovníka právo razit mince, pokud jeho doly budou mít dostatečnou výnosnost drahých kovů. Bohužel celkový výnos jeho stříbrných a zlatých dolů nebyl na takové výši, aby se ražba vyplatila, a tak svého privilegia nevyužil.

Na druhou stranu byly pro Gendorfa raženy v jáchymovské mincovně pamětní medaile a peněžní známky. První medaile byla vydána roku 1534. Příležitost, u které byla vydána, není zcela jasná. Buď byla ražena na oslavu obdržení zmiňovaného velkého horního privilegia, nebo u příležitosti královské návštěvy nové jáchymovské mincovny, u jejíhož budování asistoval právě Gendorf. Tato medaile je stříbrná o průměru 38 mm. Na přední straně mince (aversu) je vyobrazeno Gendorfovo poprsí v klobouku a opis CHRISTOPHORVS. AB. GENDORF.

FERDINA. ROMA. HVNGA. BOEMIE. V opisu rozděleném Gendorfovou hrudí na dvě části je rok 1534. Na zadní straně (reversu) je Gendorfův erb s klenoty a opis REGIS. A. CONSILIS. SUPREMV. Q. PRAEFEC. MINERAR: REGNI BOEMIE.

Druhá stříbrná medaile byla vydána roku 1546 na oslavu Gendorfova a Lobkowiczova boje

Pozlacená pamětní medaile z roku 1549 nese spolu s medailí z roku 1546 nejznámější portrét Kryštofa z Gendorfu v hornické čapce. Za jejího tvůrce bývá označován významný medailér Matthes Gebel

za šmalkaldské války v oblasti Jáchymova. Na aversu je nejznámější Gendorfův portrét z boku v hornické kápi s opisem CHRISTOPHORVS. AB. GENDORF. EQVES. ÆTAT: XLIX. Na reversu je opět Gendorfův erb s opisem LIBER ALITAS. AM I CITLE TESTIS 1546.

Téměř totožná medaile byla ražena i roku 1549 pravděpodobně u příležitosti Gendorfových narozenin. Avers medaile je zcela shodný s medailí z roku 1546. Na reversu je rovněž Gendorfův erb, tentokrát umístěný ve středu, s opisem po obvodu, který se od předchozí ražby liší jen v letopočtu – LIBER ALITAS. AM I CITLE TESTIS 1549.

Pro Gendorfa byly dále raženy drobné měděné mince, které byly s největší pravděpodobností používány v rámci ekonomiky na jeho panství. Jde o mince s průměrem okolo 19,8 mm, existovaly však větší i menší ražby.

Podle aversu medaile z roku 1546 bychom mohli potvrdit předpokládaný rok Gendorfova narození. V opisu je psáno, že je Gendorf starý 49 let. To znamená, že se opravdu narodil roku 1497. Na druhou stranu si musíme uvědomit, že na medaili vydané o tři roky později je na aversu stejný údaj o jeho stáří. Nezbyvá nám tedy než věřit, že k této nesrovnalosti došlo pouze z toho důvodu, že na novou ražbu byla bez úpravy použita stará raznice.

Pro Gendorfa byly dále raženy drobné měděné mince, které byly s největší pravděpodobností používány v rámci ekonomiky na jeho panství. Jde o mince s průměrem okolo 19,8 mm,

Otazníky vzbuzuje tato obyčejná užitková početní mince z Gendorfových ražeb. Proč ji někdo opatřil ouškem a zejména nechal pozlatit?

Sada početních mincí s různými nominály určených pro vnitřní oběh na Gendorfových panstvích dokládá promyšlený systém hospodaření

existovaly však větší i menší ražby. V aversu je vyražen Gendorfův erb a v reversu Gendorfovo jméno jako nápis. Pod jménem byl vyražen rok vydání. Nad nápisem jsou různé římské číslice, které pravděpodobně vyjadřovaly nominální hodnotu mince. Z let 1534 a 1541 jsou známé ražby s čísly III, VI, VIII a XXIII. Šlo pravděpodobně o místní platidlo. Mohlo jít i o určitou náhradu z důvodu nedostatku drobných mincí. Rovněž by se tyto peníze mohly označit jako výplatní známky nebo žetony. Ale na rozdíl od jiných známek a žetonů doložených na jiných panstvích, byly ty Gendorfovy vyráženy po obou stranách. Je však nanejvýš pravděpodobné, že za toto zvláštní platidlo mohli obyvatelé nakupovat pouze na zdejších panstvích.

August Sedláček se ve svém rozsáhlém díle *Hrady, zámky a tvrze království Českého zabývá i vrchlabským panstvím a Gendorfovou dobou*. To, že zmínovanými měděnými penízi byli vypláceni dělníci v dolech a železárnách, nám potvrzuje Sedláčkova zmínka o rozhovoru Doubka, muže z panství Viléma z Valdštejna, s jednou ženou v plejhauzu ve Vrchlabí. Když mu ona žena řekla, že jde do městečka pro chléb, zeptal se: „Co máte za mince, okažte mi?“. Když mu je ukázala, řekl: „Budete pána jiného mítí, který vám dobrými českými groši platiti bude.“ Na druhou stranu ve spisu, který byl předložen roku 1552 zemskému soudu, byly výše mezd udávány v groších a penízích. Je tedy možné, že byl stanoven přepočít mezi grošovou měnou a měděnými penízi, a tak i když byly výplaty zaznamenány v groších, dostali dělníci místní měděné peníze.

První stříbrné pamětní medaile se svým znakem a portrétem nechal Gendorf razit již roku 1534 nejspíš v jáchymovské mincovně

Příjmy a výdaje města

Nyní se krátce zastavme u finančního hospodaření města. Zápisy o jeho příjmech a výdajích můžeme nalézt buď v knihách trhových smluv, nebo v samostatných spisech. Takovéto podrobné spisy se záznamy jsou zachovány pouze z let 1551 a 1559–1563. I takto omezené prameny nám mohou pomoci udělat si alespoň malý obrázek o příjmech a výdajích města i jednotlivců na začátku 60. let 16. století.

V městské knize trhových smluv, v zápisech k roku 1538, je uvedena celková suma příjmů za tento rok. Jde o první zaznamenaný roční příjem města Vrchlabí. Podle zápisu bylo k rychtářů za rok 1538 složeno 33 kop a 24 pražských grošů.

Příjmy a výdaje z let 1551 a 1559–1563 jsou pro větší přehlednost uvedeny v tabulce na straně 67.

Z uvedených čísel jasně vyplývá, že výdaje ve většině případů převyšovaly příjmy, a hospodaření města bylo tedy velmi deficitní. Pouze v roce 1560 příjmy vysoce přesáhly výdaje.

Podívejme se nyní detailněji na příjmy města do spisu z roku 1551. Jako první příjem je zapsáno 11 kop 24 grošů, které zaplatil bývalý purkmistr Franz Kuchler při opuštění svého úřadu za svůj dům.

Dále byla vybírána daň z domů ve městě. Každý majitel domu, kterých bylo ve Vrchlabí podle tohoto zápisu v roce 1551 celkem 44, musel zaplatit 12 grošů na rok. Celková částka vybrané domovní daně tak činila 8 kop a 48 grošů. Roku 1560 platilo daň z domu ve výši 14 grošů již 49 měšťanů.

Za každý dům muselo být v roce 1551 zaplacen 9 grošů na obecní hlídače. Takto se do rozpočtu dostalo 6 kop a 36 grošů. Roku 1560 se platilo již 14 grošů.

Na den sv. Bartoloměje (24. srpna) odevzdal do městské pokladny místní pivovar daň z vaření piva. Ta činila pro rok 1551 celé 3 kopy a 56 grošů. I na této částce se promítla výše zmiňovaná krize v železárnách a nedostatek dřeva potřebného k vaření, protože například v roce 1563 zaplatil pivovar daň ve výši 5 kop a 38 grošů.

Posledním zaznamenaným příjmem v tomto období byly 4 kopy grošů od Pettera Krhena za dědičné právo na dům, který koupil roku 1550 od Hannše Krshena.

V roce 1560 na učitele už také přispívali 2 vrchlabští zahradníci po 35 groších, obyvatelé 46 statků z okolí Vrchlabí, 10 statků z Kunčic a 8 statků z Branné vždy 2 groši za statek. Takto byly na učitele vybrány 3 kopy a 18 grošů.

Zdroje příjmů byly z převážné části po všechny roky stejné. I z tabulky je zřejmý minimální rozdíl ve výši příjmů. Některé položky mírně stoupaly v souvislosti s růstem města. Část peněz vybraných na dani z domů byla použita na plat učitele. V roce 1560 na učitele už také přispívali 2 vrchlabští zahradníci po 35 groších, obyvatelé 46 statků z okolí Vrchlabí, 10 statků z Kunčic a 8 statků z Branné vždy 2 groši za statek. Takto byly na učitele vybrány 3 kopy a 18 grošů.

Tím se dostáváme k výdajům města, které se také v průběhu několika zaznamenaných let příliš nelišily. Největší položku tvořily mzdy vyplácené učitelům a obecním hlídačům.

V roce 1551 dostal učitel Wentzl Zehe 4 kopy a 16 grošů na jídlo a pití a dále pak obecní počty zachycují několik položek vztahujících se ke škole. K novému roku dali radní škole na přilepšenou 7 grošů, koupili pro ni dvě hromady dříví za 24 grošů, klíž za 8 grošů,

Příjmy a výdaje z let 1551 a 1559-1563

Rok	Příjmy			Výdaje		
	kop	grošů	penízů	kop	grošů	penízů
1551	34	44	-	36	10	5
1559	27	28	½	39	18	5½
1560	47	-	6½	34	22	2
1561	38	31	5	38	44	-
1562	36	35	1	36	42	1
1563	34	11	-	36	26	4

zaplatili opravu ohrady za 16 grošů a v dalších menších položkách vydali pro školu 19 grošů. V roce 1559 měl nový učitel Joes Faber roční plat 11 kop grošů. Kromě výuky měl na starosti i chod vrchlabských hodin. Následující rok dostal 10 kop a 36 grošů a dvě hromady dřeva za 24 grošů. V roce 1561 byla učitelova práce oceněna 8 kopami grošů a opět dvěma hromadami dřeva za 24 grošů. Další rok dostal 8 kop a dřevo za 10 grošů, roku 1563 dostal již pouze 8 kop, ale to už nemusel dohlížet na místní hodiny.

Jak již bylo uvedeno, museli měšťané přispívat na obecní hlídače. Ve spisu k roku 1551 je zmíněn plat hlídače Jerlana, který za tři čtvrtě roku práce dostal 6 kop grošů a k novému roku navíc každému hlídači 7 grošů na přilepšenou. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že měl Jerlan nějaké pomocníky. Rovněž radní zaplatili 16 grošů za sůl, kterou dostávali hlídači při službě v zimě.

Roku 1559 jsou již oficiálně placeni dva hlídači, tentokrát každý zvlášť. Jorgen Weinbrich za roční plat 5 kop a 12 grošů a Caspar Lawer za 4 kopy 20 grošů. To znamená, že Jorgen Weinbrich dostával přibližně 6 grošů a Caspar Lawer přibližně 5 grošů za týden. Tato částka zůstávala i v dalších letech skoro stejná. V roce 1560 dostal Jorgen Weinbrich 4 kopy 59 grošů a Caspar Lawer 4 kopy 29 grošů. Následující rok byli tito hlídači zaměstnání pouze 38 týdnů. Weinbrichovi byly vyplaceny 3 kopy a 48 grošů, Lawerovi 3 kopy a 10 grošů. Ve zbývajících 14 týdnech byli obecními hlídači Langen Blasij a Jorge Schindeler za 7 grošů týdně.

V letech 1562 a 1563 dostal Jorge Schindeler pro sebe a pomocníky vždy 11 kop a 16 grošů. Bez 10 grošů tak dostal každý rok celou částku vybranou od obyvatel města.

Pro zajímavost zde uveďme ještě několik dalších položek z výdajů vztahujících se k roku 1551.

Hannši Chutzovi dala městská rada 3 kopy a 18 grošů za to, že pomáhal zpívat v kostele, když ve městě nebyl učitel.

Z městského rozpočtu bylo zapláceno 22 grošů a 2 peníze Hannši Rechenbergovi za vše, co u něj místní sudí a porotci propili v den soudu.

Během roku byl dvakrát zakoupen papír pro potřeby radnice, vždy za 4 groše.

Od Bercla Khoglera byly pro žalář koupeny dva rumpály a dva džbery na vodu za 31 grošů a 3 peníze.

Frantz Kuchler a Hans Indfelder dostali každý 2 kopy za postavení nových lázní.

Obecní počty jsou významným pramenem pro studium života ve městě v polovině 16. století. Z uvedených částek lze mimo jiné vyčíst, jak byla hodnocena jednotlivá povolání.

...průměrná týdenní mzda v železárnách byla kolem 20 grošů, což je znatelně víc, než byla například mzda učitele.

Týdenní plat učitele se pohyboval mezi 12 a 9 groši, zatímco hlídači dostávali za týden 5 až 7 grošů. Když srovnáme výši městských příjmů v roce 1551, které byly 34 kop a 44 grošů, a například množství peněz vydaných na mzdy v hamru a plejhauzu za stejný rok, což bylo celkem 719 kop, 55 grošů a 5 penízů, vyvstává zde velký nepoměr. Přepočítáme-li celkové mzdy v železárnách na jeden týden a rozdělíme-li tyto peníze mezi předpokládaný počet zaměstnanců železáren (podle všech předpokladů jich bylo mezi 30 až 40 a někdy byli najímáni dělníci navíc), vychází nám v každém případě průměrná týdenní mzda v železárnách kolem 20 grošů, což je znatelně víc, než byla například mzda učitele.

Obchod a řemesla

Friedrich Velký řekl: „Obchod je živoucí duší státu.“ Obchodníci pomáhají prodat to, co zemědělci a řemeslníci vyprodukovali. To však není jediný přínos obchodu. Podíváme-li se na obchod z širšího hlediska, ukáže se nám jeho další nemalý přínos. Díky dálkovému obchodu, ať už meziměstskému či mezinárodnímu, docházelo k výměně informací mezi jednotlivými oblastmi a k jejich vzájemnému kulturnímu ovlivňování. K největšímu kulturnímu a ekonomickému rozvoji docházelo vždy u měst, která ležela na obchodních stezkách nebo přímo na jejich křižovatkách. Staré obchodní stezky rovněž významně ovlivnily vývoj v Krkonoších.

Vrchlabí leželo na tzv. „cestě přes hory“ neboli na Slezské stezce.

Jako zdroj informací o stezkách ve zdejší oblasti nám opět může posloužit nejstarší obrazová mapa Krkonoš. Podle této mapy leželo Vrchlabí na tzv. „cestě přes hory“ neboli na Slezské stezce. Ačkoli by název naznačoval významné spojení, jednalo se ve skutečnosti jen o lokální stezku spojující nejbližší české a slezské podhůří Krkonoš. Z Vrchlabí vedla přes Dolní Dvůr, potom stoupala úbočím nad Modrým dolem na Luční horu a odtud se vinula kolem Sněžky do Slezska. Že i zde panoval čilý obchodní ruch, nám ukazuje řada postav namalovaných právě na této cestě. Kromě jednoho bohatého muže jedoucího na koni jde po stezce několik pěších nesoucích břemena. Ve Slezsku se k této cestě připojuje druhá obdobná stezka vedoucí z Čech ze dvou směrů – od Mladých Buků a od Žacléře. I na ní jsou vyobrazeni lidé na koních a s břemeny na zádech. V této době se v okolí stezky dokonce ještě vyskytovali lupiči, kteří ohrožovali obchodníky na jejich cestě do Slezska. Lupiči nebyli však jediným nebezpečím. U jednoho úseku je na mapě napsáno „die klatte“, což znamená pomatení, blouďení. Tento název měl pravděpodobně upozornit cestovatele na nezřetelné vyznačení cesty, a tím pádem na snadné sejítí ze správného směru.

Vraťme se nyní od širšího pohledu na obchod zpět do Vrchlabí. Jednou z mnoha výsad odlišujících vesnice od měst bylo privilegium svobodného pořádání trhů. Při svém vzniku dostalo městečko Vrchlabí právo na dva výroční jarmarky ročně – na den svatých Filipa a Jakuba (1. května) a na apoštola Matouše (21. září). Tyto výroční trhy měly trvat 8 dní. Kromě nich mohly být ve Vrchlabí pořádány trhy každý týden v sobotu.

Na sobotních trzích se mohlo prodávat přibližně od 8 hodin, nejdéle však do 12 hodin. Od sobotního poledne až do neděle večer byla církví zakázána jakákoliv práce, tedy i obchodování. Prodejci nabízeli kromě živého dobytka a domácích zvířat, zeleniny, obilí, ryb a jiných potravin také sůl, koření, plátno, kůži a výrobky z ní, vosk, různé kramářské zboží, železo a zbraně. V týdnu prodávali řemeslníci své zboží pod podloubím svých domků.

Většina řemeslníků byla organizována v ceších, které limitovaly svým členům výrobu a ceny produktů a určovaly, kolik provozovatelů stejného řemesla může být v jednom městě. V každém městečku byly masné krámy, pekař a švec. Ostatní řemeslníci se tam usazovali podle potřeby. Pokud bylo ve městě více lidí stejného řemesla, tak vytvořili cech, který je mimo jiné chránil před konkurencí.

Prvním cechem vzniklým ve Vrchlabí byl cech soukeníků.

Ve znakové listině Vrchlabí z roku 1533 dal Ferdinand I. různým řemeslníkům právo se v nově vzniklém městečku usadit a provozovat svou živnost, pokud jim to zároveň povolí Kryštof z Gendorfu. Jmenovitě uvedl právě pekaře, řezníky a ševce, ale také sladovníky, soukeníky, kráječe sukna, kováře a zámečníky.

Prvním cechem vzniklým ve Vrchlabí byl cech soukeníků. Vrchlabští mistři tohoto řemesla požádali nejbližší cech soukeníků, který byl od roku 1512 v Trutnově, aby jim byly předány

směrnice a práva soukenického cechu, čímž by mohl stejný cech vzniknout i v jejich městě. Jejich prosbu dokonce podpořil Kryštof z Gendorfu. 25. května 1554 zaslali představení trutnovského cechu soukeníků svým kolegům do Vrchlabí list, ve kterém popisují svá pravidla. Tato pravidla byla dána všem soukeníkům a kloboučníkům královských měst v již výše zmíněném roce 1512.

Pokuta 5 grošů čeká každého, kdo špatně utká sukno, bude mít řidší osnovu nebo ustřihne zákazníkovi méně sukna, než si přál.

Většina nařízení se týká eventuálních přestupků mistrů soukeníků a jejich možného potrestání. Pokuta 5 grošů čeká každého, kdo špatně utká sukno, bude mít řidší osnovu nebo ustřihne zákazníkovi méně sukna, než si přál. Kdo tuto nepoctivost objeví, je na jeho vůli, zda to oznámí cechmistrovi. Ten pak musí s ostatními mistry celou stížnost prošetřit a případnou nepoctivost potrestat pokutou.

Při závažnějších prohřešcích proti cechovním pravidlům může být tomuto nepoctivci dokonce zastavena činnost na různě dlouhou dobu. Pokud nebude mistr soukeník příst a tkát za ceny dané cechem, nebo nakoupí zboží u výrobců na vsi či „u cesty“, tak nesmí své řemeslo vykonávat celý měsíc. Dvoutýdenní zákaz práce hrozí tomu, kdo nakoupí látku mimo město a před prodejem je nějak upraví. Stejný trest dostane také ten soukeník, který si koupí vlnu na trhu a nenahlásí to cechmistrovi, nebo když si nakoupí suroviny pro výrobu mimo trh. Tento zákaz se nevztahuje na situaci, kdy si koupí materiál od jiného člena cechu. Nejpršnější trest stihne toho, kdo bude nakupovat vlnu od lidí, kteří k tomu nejsou oprávněni, to znamená, kteří s cechem nemají určitou dohodu o prodeji. Když se tento prohřešek objeví, může být soukeníkovi zcela zakázáno provozovat řemeslo.

V regulích cechu je rovněž stanoveno, že jeden díl ze zisku musí být odevzdán rychtáři a dva díly vrchnosti. Zároveň jsou zde upraveny podmínky, za kterých může mít mistr soukeník tovaryše. Pokud se uchazeč o toto řemeslo bude učit vlnu jen zpracovávat a příst, bude v učení 2 roky, při odchodu dostane od mistra jednu kopy grošů a bude přijat do cechu. Ten, který se bude chtít naučit i tkát, bude muset být v učení o rok déle a při odchodu se mu také dostane kopy grošů a přijetí mezi ostatní soukeníky. Mistr je povinen svému tovaryši vystavit potvrzení o vyučení, aby se mohl o práci a přijetí do cechu ucházet i v jiných městech. Mít tovaryše není povinné, jeden mistr soukeník však může mít najednou pouze jednoho učedníka.

První kompletní seznam řemeslníků byl sestaven až v urbáři roku 1612, tedy téměř 50 let po smrti Kryštofa Gendorfa z Gendorfu.

Na základě tohoto listu trutnovských soukeníků potvrdil 18. září 1554 Kryštof Gendorf z Gendorfu jako majitel panství vznik cechu soukeníků ve Vrchlabí. Kromě toho, že zopakoval všechna výše uvedená pravidla, která vrchlabský cech plně přejal, uložil Gendorf označovat soukenické dílny vývěsním štítem, na kterém byla z jedné strany jedle a na druhé nápis Vrchlabí – soukeník (resp. „Hohenelb die Thuecherr“). Bohužel se nepodařilo z dostupných pramenů zjistit, kolik členů měl cech v době svého vzniku a v dobách pozdějších.

Co se týče dalších řemesel, nelze přesně zjistit, jaká řemesla a v jakém zastoupení se ve Vrchlabí doby Kryštofa z Gendorfu provozovala. V tomto období je zaznamenán již pouze vznik cechu pekařů (rovněž 1554), kožešníků (1558) a obuvníků (1559).

První kompletní seznam řemeslníků byl sestaven až v urbáři roku 1612, tedy téměř 50 let po smrti

Kryštofa Gendorfa z Gendorfu. Přesto je zajímavé do tohoto seznamu nahlédnout. Ve Vrchlabí byla provozována tato řemesla:

tkalci	9
podkováři	2
soukeníci	11
zámečníci	4
krejčí	7
perníkáři	2
rukavičkáři	4
sedláři	2
pekaři	14
mýdláři	5
řezníci	7
ševci	14
kramáři	2
punčochář	
provazník	
hostinský	
kožešník	
bednář	
myslivce	1
kovář	
květinář	
truhlář	
kabátník	
tesař	
kolíkáři	2
plotaři	2

Obyvatelstvo

Pokud budeme mluvit o obyvatelích Vrchlabí, musíme si znovu uvědomit, že v letech 1533–1949 existovala Vrchlabí dvě – město a vesnice.

Pokud budeme mluvit o obyvatelích Vrchlabí, musíme si znovu uvědomit, že v letech 1533–1949 existovala Vrchlabí dvě – město a vesnice (vesnická část se navíc dlouhá léta ještě dělila na Hořejší a Dolejší Vrchlabí). Všechny výše uvedené údaje o financích, obchodu a řemeslech se vztahují k městu, protože městské trhové knihy a obecní počty byly vedeny pouze pro město Vrchlabí.

Ve městě žili převážně řemeslníci a obchodníci, ve vesnici vedle zemědělců dělníci ze železáren a horníci.

Tyto dvě části Vrchlabí měly rozdílnou sociální a zřejmě i národnostní skladbu obyvatel. Ve městě žili převážně řemeslníci a obchodníci, ve vesnici vedle zemědělců dělníci ze železáren a horníci. Pomocní dělníci byli pravděpodobně většinou české národnosti. Na druhou stranu odborníci pracující v železárnách i dolech byli národnosti německé. Ti byli do zdejší oblasti přivedeni Gendorfem, který potřeboval jejich znalosti a dovednosti k rozvoji svého podnikání. Podle tradice pocházeli z alpských zemí, zdá se však, že nemalý počet jich přišel z Krušných hor či dalších hornických lokalit Českého království.

Na místě Vrchlabí jsou před rokem 1533 zmiňovány dva názvy vsi – český Wrchlab a německý Giesdorf.

Přímo ve městě Vrchlabí žila naprostá většina Němců. To můžeme usuzovat jak ze zápisů v městských trhových knihách, tak i podle jmen zmiňovaných v obecních počtech. Zdejší soužití obou národností však nebylo ničím novým. Od dob kolonizace existovaly v Krkonoších současně české i německé vesnice. Na místě Vrchlabí jsou před rokem 1533 zmiňovány dva názvy vsi – český Wrchlab a německý Giesdorf. Existuje domněnka, že se jednalo o dvě vesnice. Po příchodu německých odborníků do dolů a železářny a po povýšení Vrchlabí na město se poměr obou národností změnil v neprospěch české. V této době se začalo pro město vžívat německé jméno Hohenelbe, které vzniklo prostým překladem staršího českého názvu. Češi byli v menšině až do roku 1945.

Z dochovaných pramenů nelze také přesně zjistit, kolik obyvatel ve městě žilo. Jediným alespoň přibližným vodítkem nám mohou být údaje o počtech domů platících příspěvek na učitele a hlídače. V roce 1551, kdy máme první dostupný přesný údaj o placení těchto dávek, bylo ve městě 44 domů, v roce 1559 už 47 domů. Od roku 1560 do roku 1563 daň zaplatilo vždy 49 domů. Z počtu domů se dá velmi přibližně odhadovat počet obyvatel Vrchlabí – něco mezi 200 až 300 lidmi.

Z počtu domů se dá velmi přibližně odhadovat počet obyvatel Vrchlabí – něco mezi 200 až 300 lidmi.

V souvislosti s obyvateli se krátce zastavme u „daru“ Kryštofa z Gendorfu nejen měšťanům, ale i dělníkům pracujícím v jeho železárnách a dolech. 1. května 1558 vydal Kryštof Gendorf z Gendorfu list, kterým obyvatelům přenechává do vlastnictví a k volnému užívání louku zvanou „Bürger Waldt“. Na této louce mohou pást dobytek nebo ji jinak pro dobytek využívat (sekat a sušit). Jiné využití než pro dobytek je zakázáno. Louka byla v horní části Vrchlabí nad hutěmi, mezi

Labem a kamennou cestou, která byla hranicí se štěpanickým panstvím Viléma z Valdštejna. Tuto hranici nesmí uživatelé louky porušit. Pokud někdy v budoucnu budou obyvatelé Vrchlabí potřebovat a zároveň budou Gendorfovi a jeho následovníkům sloužit stejně dobře jako doposud, tak obdrží do užívání novou louku, označovanou jako „Nachtigal“ (Slavičí louka), mezi rybníkem a Bílým potokem u Vrchlabí.

1. května 1558 vydal Kryštof Gendorf z Gendorfu list, kterým obyvatelům přenechává do vlastnictví a k volnému užívání louku zvanou „Bürger Waldt“.

Duchovní život, sakrální architektura

Duchovní život a otázka vyznání byly ve Vrchlabí rovněž velmi úzce svázány s národnostním složením obyvatel. Němečtí přistěhovalci s sebou přinesli mimo jiné i protestantství (to se ve zdejší oblasti udrželo do následujícího století, kdy bylo obyvatelstvo násilně rekatolizováno Morziny), které bylo díky široké základně reformátorů v německy mluvících zemích velmi rozšířené. Intenzivní byly i styky s blízkým jazykově spřízněným Slezskem, kde již také reformace zvítězila.

Až do roku 1546 docházeli vrchlabští obyvatelé na bohoslužby do Lánova.

Vrchlabí bylo v 16. století součástí lánovské farnosti. Nebylo tomu tak vždy, před husitskými válkami je ve Vrchlabí zmiňován farář již roku 1359. Ovšem na přelomu 15. a 16. století nebyl stav místních římskokatolických farností nejlepší. Až do roku 1546 docházeli vrchlabští obyvatelé

Starý vrchlabský kostel zbořený r. 1886 známe již jen z vyobrazení. Gendorf ho v polovině 16. století nechal upravit a nalezl v něm místo posledního odpočinku. Grafika C. Müllera z doby kolem r. 1840

na bohoslužby do Lánova. V letech 1546 až 1560 již mělo Vrchlabí a Lánov dva společné evangelické faráře – Pancratia Seidlinga a Matthäuse. V této době byly slouženy bohoslužby i v obnoveném vrchlabském kostele. Po jejich odchodu sloužil v této velké farnosti Johannes Carchesius zvaný Crusius.

Bud' byl Gendorf schopný a ochotný zapřít sám sebe, jenom aby byl věrným služebníkem svého pána, nebo nebyl ve své víře dost pevný a přesvědčený o její správnosti.

Otazníky se někdy vznášejí nad vyznáním samotného Kryštofa Gendorfa z Gendorfu. Většina historiků zabývajících se jeho životem se domnívá, že byl protestant. Tato domněnka může být podpořena nejen tím, že pocházel z reformované oblasti, ale i tím, že na svém panství nebránil šíření reformace. Na druhou stranu je zarážející, s jakou horlivostí bojoval na straně svého katolického panovníka proti německým protestantům ve válce šmalkaldské. Tento rozpor se dá vysvětlit několika způsoby. Buď byl Gendorf schopný a ochotný zapřít sám sebe, jenom aby byl věrným služebníkem svého pána, nebo nebyl ve své víře dost pevný a přesvědčený o její správnosti. Další možností je, že byl velmi tolerantní k vyznání ostatních, což je vzhledem k jeho bouřlivé a energické povaze

málo pravděpodobné. Nejpravděpodobněji se jeví, že náboženství považoval za věc privátní a nebránilo mu v politické loajalitě k jinak věřícímu králi. Ani tehdy nebyl svět černobílý a ke konečnému zúčtování katolicismu s protestantismem v českých zemích ještě vedla dlouhá cesta.

Už z dob Vrchlabí coby vesnice je dochováno několik zmínek o kostelu. Ve 14. století několikrát vyhořel a byl následně upravován. V době příchodu Kryštofa z Gendorfu byl pravděpodobně velmi zchátralý. Není jisté, zda Gendorf kostel vystavěl zcela znovu, nebo jej pouze přestavoval a upravoval. Na dochovaných zobrazeních tohoto kostela, který musel v roce 1886 uvolnit místo kostelu novému, jsou zřetelná gotická okna ve spodní části věže. To spíše nasvědčuje tomu, že Gendorf nechal kostel pouze rekonstruovat.

Kryštof z Gendorfu v kostele nechal vybudovat novou kapli s kryptou, kam byl později on sám a několik dalších příslušníků jeho rodiny uloženo k poslednímu odpočinku.

Ať už byl kostel znovu postaven, nebo pouze přestavován, je jisté, že Kryštof z Gendorfu v něm nechal vybudovat novou kapli s kryptou, kam byl později on sám a několik dalších příslušníků jeho rodiny uloženo k poslednímu odpočinku. O existenci nové kaple nás informuje již jednou uvedený zápis kronikáře Hüttele. „Léta Páně 1563 dne 6. srpna, ten pátek před Vavřincem, se v Pánu rozžehnal šlechtěný, urozený, vzácný rytíř a pán pan Kryštof z Gendorfu, rada Římského císařského Majestátu a pán na Vrchlabí, Žacléři a zástavní pán města Trutnova ve věku 66 let a byl příští sobotu poté pohřben ve Vrchlabí a uložen do krypty v nové kapli.“

Podobu kostela z doby Kryštofa z Gendorfu můžeme pouze odhadovat, protože jej již v roce 1599 Rozina Bocková z Hermsdorfu, Gendorfova vnučka a vdova po Vilémovi Miřkovském ze Stropčic, znovu částečně přestavěla (zvýšila věž a zřídila tam byt hlídače). Zda byla loď kostela zaklenuta renesanční valenou klenbou s lunetami již za Gendorfa, či až při zmiňované přestavbě, není známo. Přesto můžeme téměř s jistotou říct, že už za Gendorfa byla hlavní chrámová loď se sedlovou střechou orientována z východu na západ a k jižní delší straně byla připojena čtverhranná věž.

Společenský a kulturní život, světská architektura

V 16. století nemůžeme mluvit o společenském nebo kulturním životě v dnešním slova smyslu. Společenský život města se odehrával většinou na veřejných prostranstvích, kultura a umění byly hlavně záležitostmi vyšších vrstev společnosti a církve. Samozřejmě nesmíme opomíjet význam lidové kultury a lidového umění, které se projevovalo nejvíce ve výzdobě keramiky a užitných předmětů. Hmotné památky z 16. století odrážející lidové umění v oblasti Vrchlabí se bohužel nedochovaly.

Lidé se setkávali u různých příležitostí, nejčastěji při týdenních trzích a jarmarcích. Na ty přicházeli řemeslníci a obchodníci z blízkého i vzdálenějšího okolí a kromě zboží přinášeli i zprávy ze svého kraje. Takto získané informace byly pro tehdejší obyvatele měst i vesnic jedinou možností, jak se dovědět o dění v nedalekých místech i v celé zemi.

Dalším každoročním narušením klidného života městečka byla volba purkmistra, rychtáře a městské rady. Rovněž byla vzrušeně očekávána veřejná kontrola kvality obilí, mouky a chleba, pozornost lidí samozřejmě přitahovaly i soudy. Ihned při povýšení Vrchlabí

na město roku 1533 dostalo právo hrdelních soudů. Soudy všeho druhu vykonávala městská rada, konečné slovo měl Kryštof z Gendorfu. Vrchlabská rada měla soudní pravomoc na celém panství. Tresty byly různé a z dnešního pohledu nám mohou připadat někdy neúměrně přísné a na druhou stranu někdy zlehčující závažnost provinění. Žijeme ale v jiné době a otázka přiměřenosti trestu je vždy věcí doby a společnosti.

Při závažnějším prohřešení proti právu mohl být provinilec veřejně mučen, nebo dokonce potrestán ztrátou hrdla pověšením, setnutím, lámáním v kole, udušením, upálením...

Nepoctiví obchodníci a řemeslníci mohli být potrestáni pokutou či zakázáním činnosti na různě dlouhou dobu. Při závažnějším prohřešení proti právu mohl být provinilec veřejně mučen, nebo dokonce potrestán ztrátou hrdla pověšením, setnutím, lámáním v kole, udušením, upálením... Pro ilustraci trestů vykonaných na panstvích Kryštofa z Gendorfu se podívejme na následující příklady. I na nich je vidět ona zmiňovaná nepřiměřenost.

7. března 1551 nechal Kryštof z Gendorfu lámat v kole rychtáře z Chvalče a jeho dva syny, protože odmítli robotu. Ve stejné době a ze stejného důvodu dal rovněž v Chvalči rozčtvrtit sedláka Khalla a rozčtvrcené tělo dal rozvěsit na třešni ostatním sedlákům na výstrahu.

V roce 1540 byl ze zabití obviněn Mertel Wanccho. Jako trest mu byla vyměřena pokuta 50 kop

Také starý žacléřský hrad nechal Gendorf přestavět na pohodlné sídlo, které obývali jeho dědicové až do pobělohorských konfiskací

Ačkoli Gendof vymohl Vrchlabí městská práva, nechal mu půdorys úzké horské vsi vklíněné do hor v údolí Labe, jak je patrné v horní části snímku. Ke svému dalšímu rozvoji v následujících staletích se muselo rozlít do podhůří a historické centrum nechat vlastě na okraji

grošů. Kromě toho musel pouze v košili a bez bot třikrát obejít kostel a nést při tom 6 liber vosku. Pak musel u věže kostela na kolenou odprosit „starého“ Prockhla (poškozeného zabitím bližního). Později musel jedné vhodné soboty nechat na své náklady ohřát lázeň a dodat pivo a bílý chléb na občerstvení.

Jako trest mu byla vyměřena pokuta 50 kop grošů. Kromě toho musel pouze v košili a bez bot třikrát obejít kostel a nést při tom 6 liber vosku.

Dalším místem, kde se lidé ve městě setkávali, byl místní výčep. Pití piva a vína bylo velmi rozšířené a spotřeba těchto nápojů v obou Gendorfem spravovaných městech, Vrchlabí a Trutnově, prudce vzrůstala.

Proto se Gendorf v roce 1540 rozhodl proti tomuto nešvaru zasáhnout nejprve ve Vrchlabí. 21. listopadu 1540 poslal purkmistrovi, radě a obyvatelům města dopis, jehož obsah byl následně dokonce zapsán do městské knihy. Gendorf byl velmi znepokojen tím, že se víno šenkovalo již v osmi domech vrchlabských měšťanů.

Pití piva a vína bylo velmi rozšířené a spotřeba těchto nápojů v obou Gendorfem spravovaných městech, Vrchlabí a Trutnově, prudce vzrůstala.

Mimo obyvatel města v těchto šencích pilo stále více dělníků z dolů a hutí, čímž trpělo hlavně Gendorfovo podnikání. Rozhodl se tedy zabránit dalším možným škodám, které by nadměrné pití dělníků mohlo způsobit. Proto v dopise nařizuje, aby každý dělník za svůj týdenní plat pil pouze v jednom domě a nedělal dluhy jinde. Dále Gendorf

poznamenává, aby si obyvatelé města šenkující víno i samotní dělníci uvědomili, že za plat musí dělník kupovat jídlo i ošacení, a propije-li všechny peníze, bude mít dluhy a může se dostat i do vězení. V závěru dopisu vyjadřuje naději, že varování bylo dostačující, nešvar pití se nebude dále zvětšovat, a tím nebude škodný ani Gendorf, ani měšťané.

V 16. století měla ve všech oblastech s protestantským obyvatelstvem velmi významné postavení škola. Učitel byl kromě církevních představitelů a několika bohatších měšťanů a šlechticů jedním z mála ve městě nebo na vesnici, kdo uměl číst a psát. Do východních Čech a Podkrkonoší přišla většina učitelů ze Slezska.

Většina učitelů byla „potulných“. Na jednom místě se zdrželi pouze několik roků. Potulný byl i první zaznamenaný učitel ve Vrchlabí Johannes Fabri, který se v roce 1536 po Trutnovu a Hostinném stal vrchlabským učitelem. Již v této době patrně stála ve Vrchlabí samostatná budova školy, protože v roce 1574 byla na místě staré školy, kterou odnesla voda, postavena nová budova. Stejně tak je ale možné, že se do té doby učilo v jednom měšťanském domě, který lidé postupně začali označovat jako školu.

Škola a církve byly v tomto období velmi provázány. Na vesnicích kromě výuky zastupovali učitelé také funkci pastorů a kazatelů, ve městech zpívali a hráli při bohoslužbách. Učitel byl i hlavním organizátorem lidových slavností, církevních her předváděných na svátek Tří králů, Velikonoce a Vánoce.

Těsně před koncem života nechal Kryštof z Gendorfu zřídit ve Vrchlabí špitál, který byl na rozdíl od ostatních špitálů v okolí spravován městskou radou. Nejčastějším zřizovatelem špitálů byla církev a jejich chod zajišťovala církevní bratrstva. Proto měl vrchlabský městský špitál

poněkud zvláštní postavení. Bohužel nejsou dochovány přesnější údaje o špitálu z doby těsně po jeho vzniku, tj. z počátku 60. let 16. století.

Kromě stavby nového renesančního zámku ve Vrchlabí nechal Gendorf opravit a přestavět zámky v Trutnově a Žacléři.

Stavební aktivity Kryštofa z Gendorfu se na rozdíl od jeho sousedů zaměřovaly hlavně na světské stavby. Kromě stavby nového renesančního zámku ve Vrchlabí nechal Gendorf opravit a přestavět zámky v Trutnově a Žacléři.

Nedaleko Vrchlabí dal rovněž postavit tvrz Fuchsberg, kterou věnoval své nejstarší dceři Paule a jejímu manželovi Hanuši Cetryci z Karyše. Tvrz stála na kopci jižně od Vrchlabí a od okolí byla chráněna pouze jednou hradbou. Uvnitř hradby stála třípodlažní obytná budova, konírny a hospodářské stavení. Po smrti Hanuše Cetryce (1564) a Pauly (rok není znám) se tato tvrz již jako panské sídlo nezmiňuje. Proměnila se v jeden z hospodářských dvorů vrchlabského panství.

Vrchlabský zámek

V době povýšení Vrchlabí na město byla sídlem majitelů panství malá stará vodní tvrz. Ta však požadavkům zámožného šlechtice a vysokého královského úředníka nevyhovovala, a tak dal Kryštof z Gendorfu postavit severně od tvrze nový renesanční zámek. Po dostavbě zámku tvrz pravděpodobně sloužila k hospodářským účelům. Poslední zmínky o tzv. „starém zámku“ jsou z roku 1574. Časem asi zcela zanikla, je dokonce možné, že shořela už při požáru zámku v roce 1575, nebo byla přestavěna na úřednické a hospodářské stavení stojící dodnes vedle zámku.

V době povýšení Vrchlabí na město byla sídlem majitelů panství malá stará vodní tvrz.

Vrchlabský zámek v sobě skrývá záhadu. Ačkoli vypadá tak, jako by se dochoval v podobě, jakou mu jeho stavebník na počátku vtiskl, zřejmě tomu tak není. Jinak by totiž Gendorf či jeho neznámý stavitel téměř o půl století předběhli dobu. Pravděpodobně tedy Gendorf nechal postavit prostou mohutnou obdélnou budovu obehnanou vodním příkopem, ke které až Miřkovští na počátku 17. století přistavěli charakteristické nárožní věže. Nejenže tato interpretace zařazuje vrchlabský zámek do kontextu zdejších dějin stavitelství, ale souzní též s faktem, že žádný z Gendorfových stavebních podniků nevynikal architektonickými kvalitami. Charakteristická je naopak čirá praktičnost. Platí to jak pro stavby v Žacléři či Trutnově, tak i pro samotné Vrchlabí, jemuž sice získal městská práva, ale již nedal městský půdorys ani řádné náměstí. Dodnes tak Vrchlabí nezapře svůj původ v kolonizační lesní lánové vsi.

Z vybavení zámku z doby Kryštofa z Gendorfu se dochovala jediná památka, o to však cennější, a tou jsou kachlová kamna.

Stavba nového Gendorfova sídla ve Vrchlabí byla dokončena v roce 1546, o čemž svědčil nápis nad hlavním vchodem. CHRISTOPHORUS GENDORFUS EQUES AURA SIBI GRATISQUE HEREDIBUS POSUIT ANNO A NATO SALVATORE M. D. XL. VI. – Kryštof Gendorf, rytíř zlaté ostruhy, vystavěl sobě a svým vděčným dědicům roku 1546 od narození Spasitele. Nápis byl odstraněn v roce 1820.

Z vybavení zámku z doby Kryštofa z Gendorfu se dochovala jediná památka, o to však cennější, a tou jsou kachlová kamna. Nacházejí se ve druhém patře v tzv. „rytířském“ neboli „mužském“ sále. Kromě nezvyklého barevného provedení jsou mimořádná svou velikostí. Půdorys tvoří obdélník o velikosti 83 × 146,5 cm, výška k horní římsě je 354 cm. Kamna stojí na řadě sloupků

Vrchlabský zámek zbudoval Gendorf nově roku 1546 vedle staré tvrze. Charakteristický vzhled se čtveřicí nárožních věží mu však nejspíš dodali až Miřkovští ze Stropčic na počátku 17. století

Za nádherná barevná majoliková kamna z roku 1545 mohl Gendorf vděčit svému zeti Zikmundovi Bockovi z Hermsdorfu. Ve vrcholu totiž nesou znak knížete Fridricha II. Lehnicko – Břežského, v jehož službách se Bock nacházel

s hlavicemi, jejich tělo je rozděleno na dvě části. Náměty a velikosti kachlů jsou v obou dvou částech téměř shodné. Základní řádkové kachle zobrazují dva motivy: ukřižování Krista se dvěma lotry a vztyčení bronzového hada Mojžíšem. Ač jsou náměty těchto kachlů o rozměru cca 45 × 48,5 cm stejné, jejich barevné provedení se liší.

Ve spodní části jsou kachle horizontálně odděleny obdélníkovými kachly se starozákonními motivy – tři andělé u Abraháma, poslední soud i s pekelným drakem a vzkříšení mrtvých.

V horní části jsou mezi velkými kachly horizontálně umístěny malé čtvercové kachle, které rovněž zobrazují křesťanské náměty – Kristus na Olivetské hoře, Kristus nesoucí kříž, Kristus na kříži a Kristovo zmrtnýchvstání. Klasické náboženské

motivy doplňují kachle s typickými renesančními rostlinnými a geometrickými motivy a malé kulaté medailonky s portréty neznámých mužů a žen.

Vrchlabská zámecká kamna jsou nejstarší zachovalá kamna svého druhu v České republice

I tři horizontální římsy jsou zdobeny bohatými vzory. Nad horní římsou jsou kamna zakončena akroteriony, tj. kachly se stylizovanými palmovými listy, a půlkruhovým štítem. Na něm je zobrazen erb Fridricha II., vévody lehnického a březského, prvního evangelického slezského knížete. Na štítu je také letopočet 1545 a heslo Lutherových stoupenců GOTTIS WORT BLEIBET IN EWIGKEIT – Nechť slovo boží trvá na věky.

Vrchlabská zámecká kamna jsou nejstarší zachovalá kamna svého druhu v České republice. Je zde ještě jedna výjimečnost. Kamna jsou jako jedna z prvních vůbec sestavena z majolikových, tj. barevnými glazurami kolorovaných kachlů.

I u kamen je doposud neznámá dílna, ze které toto typicky renesanční dílo vzešlo. Je nanejvýš pravděpodobné, že pochází se Slezska, což nám naznačuje hlavně erb na štítu. Možností, jak se kamna do Vrchlabí dostala, je několik. Kancléřem Fridricha II., vévody lehnického a břežského, byl Gendorfův zeť Zikmund Wolf Bock. Také samotný Kryštof z Gendorfu často působil ve Slezsku díky své funkci horního hejtmána. Kamna mohla být tedy darem oběma. Existuje zde i možnost, že je Gendorf získal oklikou přes některé německé knížectví. Určitě se však dostala do Vrchlabí v době dostavby zámku. Vrchlabská zámecká kamna jsou historickou, uměleckou i technickou památkou odrážející duchovní i kulturní charakter života 16. století.

Počasí

V celé této publikaci jsme se zabývali různými vlivy na rozvoj Vrchlabí a jeho nejbližšího okolí v době Kryštofa Gendorfa z Gendorfu. Samozřejmě, že k proměně Vrchlabí, které bylo na počátku 30. let 16. století malou, zčásti zchátralou horskou vesničkou, na prosperující městečko dopomohl zejména rozvoj hornictví a hutnictví ve zdejší oblasti. K tomu by ale nemohlo dojít bez určitého stupně ekonomického, hospodářského a politického vývoje v celé zemi. Další nezastupitelnou funkci, jak již bylo mnohokrát řečeno, zde měla i Gendorfova energická a podnikavá povaha.

V otázce rozvoje Vrchlabí však nesmíme zapominat ještě na jeden prvek, který celý tento růst

města ve skutečnosti způsobil, či lépe řečeno umožnil. Tím jsou nesporně přírodní podmínky. Pouze bohatá naleziště rud, dostatek tekoucí vody a obrovské zásoby dřeva poskytovaly dobré podmínky pro výrobu železa a výrobků z něj v takovém měřítku, jak bylo ukázáno v předchozích kapitolách. Příroda může tedy životy lidí formovat a řídit. V Krkonoších vydala svá bohatství, aby jim zdejší žití relativně vylepšila. Na druhou stranu dokázala výkyvy počasí přinést lidem zkázu a neštěstí. I v letech 1533 až 1563, tedy v době Kryštofa Gendorfa z Gendorfu, potkaly hory a jejich obyvatele různé živelné katastrofy.

20. a 30. listopadu 1534 se vždy nečekaně přehnal v šíři 4 mílí tak silná bouře, že zničila řadu domů, věžiček u kostelů a pokácela spoustu stromů.

Od 23. listopadu 1539 padal pět dní a pět nocí sníh a foukal silný vítr. Všechny cesty a všechny ulice ve městech byly zaváté tak, že po nich nikdo nemohl chodit. Domy měly zasněžená okna a dveře, nikdo nemohl vycházet ven a v domech se muselo svítit i přes den. Sníh mnoho domů poškodil a poboural.

V roce 1540 byla taková horka, že se suchem samy vznítily lesy. Na horách vyschly potoky a byla taková nouze o vodu, že ji lesní zvíř přicházela hledat až k lidským obydlím. V tomto roce přšelo od Velikonoc do prosince jen jednou, a to pouze přibližně hodinu.

V letech 1551, 1555 a 1560 nepršelo od Velikonoc až do srpna. Louky, pole a zahrady byly vyprahlé, zelenina uschla a obilí se téměř v celé zemi neurodilo. S teplem také přicházely různé nemoci na zvířata i na lidi. Po takovémto létu vždy následovala drahoty.

04

Dědictví po Kryštofu Gendorfovi z Gendorfu

Soustavně a namáhavě budované domínium Kryštofa Gendorfa z Gendorfu se po jeho smrti rychle rozdrobilo. Měl šest dcer, mezi které se panství a majetek dělily. Část panství byla lénem uděleným Kryštofu Gendorfovi jen na určitou dobu a po jeho smrti tak přešla zpět na královskou korunu, část byla jen zastavená. Tomuto předvídatelnému osudu se Gendorf nesnažil bránit, zdá se naopak, že se s ním smířil a vlastně ho začal naplňovat ještě během posledních let svého života.

Již roku 1561 postoupil vrchlabské panství své dceři Eustachii, vdově po Volfu Bockovi z Hermsdorfu. Tím ovšem štěpení někdejšího rozsáhlého majetku nekončilo. Po Eustachiině smrti r. 1568 se panství Vrchlabí dále dělilo mezi její tři dcery a jejich manžely. Znovu ho scelil až roku 1602 syn nejmladší z nich Roziny – Vilém Miřkovský ze Stropčic, tedy Gendorfův pravnuček.

Ještě složitější situace panovala na Trutnovsku, které držel Gendorf jako léno a zástavu. Samotný Trutnov s příslušnými vesnicemi předal ještě za svého života opět dceři Eustachii, ta pak část trutnovských vesnic převedla na svého švagra (muže Benigny) Přibíka Miřkovského ze Stropčic. Zbytek trutnovské zástavy již r. 1563, tedy v roce otcovy smrti, převedla na svého zetě Viléma Miřkovského ze Stropčic st., manželka své dcery Roziny. Tomu však byla r. 1571 zástava odebrána ve prospěch nové královny, neboť Trutnovsko bylo věnem královen a zástava trvala pouze do smrti té, která zastavila.

Další část trutnovské zástavy tvořil hrad s městečkem Žacléř a přilehlé vsi. Tuto zástavu oficiálně Gendorf prodal svým šesti provdaným dcerám.

Povědomí o hornické minulosti a zásluhách Kryštofa Gendorfa bylo ve Vrchlabí živé i v 19. století, jak dokládají radniční okna malovaná R. Erbenem r. 1862

Berg-Krapp-Schaff

zu Hohen-Elb

Gendorfovo jméno dostal i nový hotel ve Vrchlabí na Evropském náměstí z přelomu 20. a 21. století

Další část trutnovské zástavy tvořil hrad s městečkem Žacléř a přilehlé vsi. Tuto zástavu oficiálně Gendorf prodal svým šesti provdaným dcerám (Paule, Eustachii, Benigně, Kordanii, Eleonoře a Lukrecii) již roku 1553. Snad šlo o jistou formu vypořádání věna.

Ve skutečnosti si však kontrolu nad tímto majetkem udržel i nadále. Gendorfovy dcery a jejich mužové zde začali samostatně hospodařit až po jeho smrti. Nejprve jejich jménem vystupoval druhý manžel Benigny Přibík Miřkovský, pak syn Pauly Heřman Cetryc z Karyše. Eustachiini potomci se z tohoto dědického podílu stáhli do Vrchlabí. Žacléř se však pokusil vrátit do královských rukou Rudolf II. Jedna věc je úmysl, a druhá finanční možnosti, které, jak známo, neměl tento milovník umění, vědy i tajemna velké. Královské město Trutnov tak nakonec samo vyplatilo své někdejší vesnice

a zbytek panství Žacléř císař opět odprodal Heřmanu Cetrycovi z Karyše, Gendorfovi vnukovi. Stalo se tak roku 1607.

Jak víme, větší bohatství než běžné výnosy z panství přinášelo Gendorfovi jeho hornické a hutnické podnikání. I zde znamenala jeho smrt vážnou komplikaci. Gendorfovi zeťové, případně vnuci, převzali i doly a hutě, avšak nikdo z nich nebyl vzdělán v oboru a s vedením takovýchto podniků neměl zkušenosti. Přesto doly ani hutě nezavřeli, dali je však do pronájmu. Učinili tak zcela v intencích doby, ze kterých právě Gendorf vybočoval.

Podnik byl dobře založen a prosperoval i po smrti svého tvůrce. Vrchlabská železárna však dle požadavků doby postupně měnila sortiment.

Na odbyt šly tehdy dobře pušky a další válečný materiál.

Na odbyt šly tehdy dobře pušky a další válečný materiál. Tato proměna byla vhod i dalšímu z pozdějších vlastníků panství Vrchlabí Albrechtu z Valdštejna, mimochodem vnukovi nesmiřitelného Gendorfova odpůrce a souseda Jiřího z Valdštejna na Hostinném.

Zůstalo však povědomí o velmi schopném, byť možná bezohledně tvrdém odborníkovi ve věcech hornických a hutnických, úspěšném podnikateli, kterého ne zcela přesně považují Vrchlabští za zakladatele svého města.

Co z Gendorfova dědictví přežilo dodnes? Rody potomků zmizely ve víru dějin. Majetky změnilo mnohokrát majitele. Četné stavby, snad kvůli své přednostní praktičnosti, postrádající větší díl přidané umělecké hodnoty, také podlely změnám, které přinesl čas. Zůstalo však povědomí o velmi

schopném, byť možná bezohledně tvrdém odborníkovi ve věcech hornických a hutnických, úspěšném podnikateli, kterého ne zcela přesně považují Vrchlabští za zakladatele svého města. Hrstka odborníků ho pak zná jako velmi výkonného loajálního specialistu a úředníka, stojícího u počátků středověké vzory překonávající centralizované moci Habsburků. Je toho na jeden lidský život málo?

Přehledem dědictví po Kryštofu Gendorfovi jsme se pokusili uzavřít obraz, který jsme o něm načrtli; ten však zdaleka neukazuje v úplnosti veškeré jeho aktivity ve službách panovníka či v dalších privátních podnicích. Alespoň částečně snad přibližuje život výjimečně podnikavého a sveřepého muže, významného jak pro hospodářské dějiny Čech, tak určujícího vývoj zdejšího regionu. Nahlédli jsme též do života běžných obyvatel za jeho působení ve Vrchlabí a Krkonoších. Přímé i nepřímé prameny jsou doposud rozesety po českých i rakouských archivech. Pokud naše publikace vzbudí, byť i svou neúplností, další zájem badatelů o toto vydatné téma, splnila svůj účel.

V Čisté, součásti Černého Dolu, se nachází již od 90. let minulého století penzion s Gendorfovým jménem a stejně byla nazvána i replika historického měšťanského domu ve Vrchlabí, která měla podle původní ideje sloužit česko-německému centru a v níž se dnes nachází knihkupectví

Heslovník

léno

– ve feudalismu se tak označovala podmíněná držba půdy nebo úradů na základě lenní smlouvy, která mohla být jak ústní, tak písemná. Vrchním vlastníkem veškeré půdy v zemi byl v době utváření středověkých států panovník, který uděloval pozemky a úřady do držení členům své družiny, aby je odměnil a zavázal si je. Zpočátku to bylo pouze do úmrtí panovníka i nabyvatele, jemuž navíc mohly být statky pro neposlušnost z panovníkovy vůle odebrány. Později si šlechta vymohla jejich dědičnost z otce na syna. Držitel propůjčené půdy (mohl jím být nejen šlechtic, ale také církevní hodnostář, klášter či biskupství) se nazýval leník nebo vazal. Vazalové byli vůči svému lennímu pánovi povinni „radou a pomocí“. K jejich hlavním povinnostem patřilo účastnit se shromáždění, které panovník svolal, a poskytnout mu v případě potřeby vojenskou nebo finanční pomoc.

rychtář

– byl představeným městské či vesnické obce. Mohl být do své funkce buď dosazen vrchností, resp. panovníkem, obec si mohla vlastního rychtáře volit, nebo se mohlo jednat o pozici děděnou v jednom rodě. Často tento rod vlastnil i práva na volný prodej rychtářství. Za své služby měl rychtář obvykle podíl na vybraných pokutách, odvedených dávkách, mohl vlastnit krčmu, masné krámy nebo byla část jeho polností osvobozena od povinných berní.

Mezi povinnosti a práva rychtáře patřilo nižší soudnictví ve městě či vesnici, správní funkce, zastupoval obec vůči okolí a často také byl reprezentantem vrchnosti a ručil jí za dodržování povinností a příkazů a vybírání daní, poplatků a úroků. Ve městech mu v této činnosti měla pomáhat rada.

purkmistr

– (z německého Bürgermeister) byl od 13. století starosta, původně předseda městské rady, protějšek rychtáře jako nejvyššího jmenovaného úředníka. Ve funkci purkmistra se konšelé zprvu střídali, později byl

purkmistr volen a potvrzen vrchností. V pozdním středověku se jeho pravomoci postupně rozšiřovaly, až funkci rychtáře z velké části převzal, nebo dokonce nahradil.

desky zemské

– předchůdce pozemkových knih, tj. rejstřík a doklad o vlastnictví půdy a jiných nemovitostí. Zemské desky jsou vedeny výhradně pro šlechtická vlastnictví. Zápisem majetku do zemských desk se majetek stával dědičným majetkem rodu. Pokud byl ve městech, byl osvobozen od daní. V deskách zemských byla také zapisována veškerá ustanovení zemských sněmů – tehdejších zákonů, a další obecně závazné dokumenty.

pražské horní narovnání neboli narovnání o hory a kovy

– smlouva vydaná 1. dubna 1534 za panování českého krále Ferdinanda I. Upravovala panovníkův horní regál v Čechách. Úprava se týkala především omezení urbury, tedy důchodu, který pobíral panovník za umožnění těžby. Panovník měl do vydání narovnání nárok na každý osmý koš vytěžené rudy, avšak po jeho vydání jen na každý desátý koš. Zároveň se začalo důsledněji dbát na to, aby byly drahé kovy prodávány za výkupní cenu do královských hutí, což bylo právo vycházející z horního regálu, které ale předtím nebylo důsledně vymáháno (k nezákonnému obchodu docházelo hlavně ve šlikovských stříbrných dolech).

horní regál

– soubor práv panovníka týkající se získávání nerostů v zemích pod jeho kontrolou. V dobovém chápání měl pouze panovník právo na veškeré nerostné bohatství v zemi a pouze on mohl podle těchto práv propůjčovat privilegium k dolování dalším osobám. V takovém případě měl na vytěžené nerosty vladař nejen předkupní právo, ale

část výtěžku získával i v rámci takzvané urbury, tedy stanoveného podílu na zisku, kterou mu musel horní podnikatel odvádět. Regál zabráňoval svévolnému dolování nerostných ložisek, zároveň také umožňoval v případě potřeby provádět těžbu bez souhlasu majitele daného pozemku, na němž se těžba konala.

Ferdinand I. Habsburský (1503–1564)

– německý král (od roku 1531), římský císař (od r. 1556), český a uherský král (od r. 1526) a rakouský arcivévoda. Jeho rodiči byli Habsburk Filip I. Sličný a španělská infantka Jana Šílená. Starší bratr Karel V. se stal roku 1516 španělským králem a v roce 1519 římským císařem. Ferdinandovou manželkou byla česká a uherská princezna Anna Jagellonská. Měli spolu patnáct dětí, mimo jiné Ferdinandova nástupce Maxmiliána II. V Čechách část šlechty odmítala uznat dědičné nároky Ferdinandovy manželky. Zemské stavy si ještě od Vladislava Jagellonského vymínily, že sňatek Ferdinanda a Anny musí potvrdit zemský sněm a tím mít poslední slovo při výběru budoucího možného vládcce. Ferdinand se tuto kličku pokusil obejít několika způsoby. Nejdříve žádal Karla V., aby mu udělil české země v léno, což ale římský císař udělat nemohl. Proto se pokusil o český trůn ucházet na základě dědičného principu, nakonec ale musel přistoupit na svobodnou volbu nového panovníka na mimořádném sněmu.

Ferdinand byl zastáncem absolutismu, což byl trend rozšiřující se v té době po celé Evropě, a tak se logicky dostal do střetu s českým stavovským státem. Habsburkové ve své politice prosazovali katolické vyznání, ale většina obyvatel českých zemí se hlásila k husitství, luteránství a k Jednotě bratrské. Čeští šlechtici vypověděli králi poslušnost a vytvořila se měšťansko-šlechtická opozice, která ale byla potlačena. Ferdinand nakonec měštům omezoval privilegia

a navíc na nich vyžadoval příliš vysoké daně. Projevem vzestupu panovnické moci v Čechách a ignorance českých stavů bylo podřízení zemské správy nově jmenovanému místodržiteli, kterým se stal Ferdinandův druhorozený syn Ferdinand II. Tyrolský.

Ferdinand II. Tyrolský (1529–1595)

– rakouský arcivévoda, místodržitel v českých zemích (1547–1567), tyrolský hrabě (od r. 1567), syn římskoněmeckého císaře, českého a uherského krále Ferdinanda I. a Anny Jagellonské.

První politické a vojenské zkušenosti získal na vojenských taženích svého strýce, císaře Karla V.: nejprve ve válce proti Francii (1543) a poté v bitvě šmalkaldské války u Mühlberka (1547). Téhož roku se podílel na potlačení stavovského povstání v Čechách a poté mu otec svěřil místodržitelství v českých zemích. Králův syn se projevil jako schopný a oddaný správce úřadu, který se mu stal odrazovým můstkem k politické kariéře. V Praze budoval nákladně svoji rezidenci, zakládal dvorní stavby, okrasné zahrady a obory. Podle jeho vlastního návrhu byl vystavěn letohrádek Hvězda, pro který sbíral umělecké a historické sbírky, které později přenesl do Tyrolska. S jeho pobytem v Praze je spojen rozkvět renesanční kultury a humanismu v českých zemích. Dostí nekompromisně a krutě vystupoval proti nekatolíkům.

Po otcově smrti v roce 1564 připadla Ferdinandovi vláda v Tyrolsku a na území Předního Rakouska. Na přání nové hlavy habsburské monarchie, bratra Maxmiliána II., ještě dva roky vykonával v Čechách svůj místodržitelství úřad.

šmalkaldská válka

– období nepokojů mezi lety 1546 a 1547 na území Svaté říše římské. Tyto nepokoje probíhaly mezi císařem Karlem V. a protestantskými říšskými knížaty. V této válce sice vyhrál císař Karel, ale toto vítězství nedokázalo zvrátit postup reformace a vydání augšpurského míru v roce 1555, který považoval Karel za tak velkou prohru, že odstoupil z politického života. Augšpurský mír přinesl náboženskou svobodu ve formě zásady „čí země, toho náboženství“. Poddaní měli možnost z náboženských důvodů emigrovat.

Válka samotná měla i jistý dopad na země Koruny české, protože český král Ferdinand I. požádal české stavy, aby svolali zemskou hotovost na pomoc císaři Karlu, jeho bratrovi, ti však odmítli a následně po katolickém vítězství byli za toto rozhodnutí nuceni k určitým mocenským ústupkům, což se dotklo především městského stavu.

Česká komora

– plným názvem rada komory královské byla zřízena roku 1527 v Praze. Zřídil ji Ferdinand I. ve snaze vytvořit úřad nezávislý na vlivu stavů a také proto, aby měl pod kontrolou správu královských financí. Šlo o nový typ úřadu zcela byrokratického charakteru, který byl obsazen jen králem placenými úředníky, kteří byli odpovědní jemu a nikoli stavovské obci. Někteří z nich dokonce nebyli Češi. Ferdinand vycházel z názoru, že organizovat správu královských příjmů a výdajů náleží výhradně panovníkovi bez ohledu na stavy, a pokusil se upravit věc jednotně pro celou Českou korunu (tedy Čechy, Moravu, Slezsko a Lužici). Zrušena byla za vlády Marie Terezie roku 1745.

Ferdinand Tyrolský, s nímž coby místodržitelem Českého království přicházel Gendorf často do styku

Ferdinandus.
Srtzhertzog
Dii Österreich

Použité prameny a literatura

Prameny

Archiv český XXX, ed. Friedrich, G., Praha, 1913

Archiv Koruny české VII., Katalog listin z let
1526–1576, ed. Haas, A., Praha, 1968

Krkonošské museum Vrchlabí, Allgemeine
Bergwerksverleihung an Christoph von
Gendorf, Prag, 26. února 1534, opisy
pramenů K. Schneidera, i. č. 1234

Národní archiv Praha, DZ 3 A24r

Národní archiv Praha, DZ 14 F2r–3r

Národní archiv Praha, DZ 45 C16r

Národní archiv Praha, ÚDZ-L, i. č. 477

SOkA Trutnov, AM Trutnov, Kronika Simona Hüttela, kniha 1

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Městská kniha, kniha 88

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Městská
kniha trhových smluv, kniha 86

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Obecní počty, karton 193

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Privilegium obyvatelům
Vrchlabí na louku „Bürgerwald“, krabice 3

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Privilegium
vsí Lánov a Nová Ves, krabice 2

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Trhová kniha radní, kniha 87

SOkA Trutnov, AM Vrchlabí, Znaková
listina města Vrchlabí, krabice 1

SOkA Trutnov, FÚ Dolní Lánov, Lánovská
kronika Valeriána Bayera, kniha 1

Literatura

ADAMOVIČ, Olga.: *Kryštof Gendorf – Typ feudálního průmyslového podnikatele 16. století*. Praha: 1951. 94 s. Disertační práce.

BARTOŠ, Miloslav – KLIMEŠ, Pavel. – LOUDA, Jiří.: *Nejstarší obrazová mapa Krkonoš*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2012, 60 s. ISBN: 978-80-86418-92-6

BARTOŠ, Miloslav. *O Šibeničním vrchu*. PULS – časopis města Vrchlabí, červen 2002, s. 9

BARTOŠ, M. *O železárnách a hamrech*. Krkonoše, 2002, č. 5. s. 46–47

BARTOŠ, M. *Vrchlabská zámecká kamna*. Krkonoše, 1993, č. 5, s. 22–23

Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Privatmünzen und Medaillen. Verein für Numismatik, Praha, 1852, 850 s.

BURKERT, Josef. *Handel und Verkehr im Riesengebirge in alter und neuer Zeit I*. Das Riesengebirge in Wort und Bild, 1889, r. 9, sešit 34, s. 132–140

BURKERT, J. *Handel und Verkehr im Riesengebirge in alter und neuer Zeit II*. Das Riesengebirge in Wort und Bild, 1890, r. 10, sešit 35–36, s. 1–8

FIALA, Eduard. *Beschreibung Böhmischer Münzen und Medaillen*. Sv. 4, Praha, 1891

HALLWICH, Hermann. *Gründung der Bergstadt Hohenelbe*. Das Riesengebirge in Wort und Bild, 1882, r. 2, sešit 3, s. 1–17

HANTSCHHEL, Anton. *Die Bergrechtsprivilegien der Herrschaft Hohenelbe aus den Jahren 1534, 1613 und 1648*.

Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1930, r. 19, s. 112–123

HANTSCHHEL, A. *Die Finanzgebarung der Stadt Hohenelbe zwischen 1560 und 1700*. Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1931, r. 20, s. 57–118

HLAVÁČEK, Ivan – NOVÝ, Rostislav – KAŠPAR, Jaroslav.: *Vademecum pomocných věd historických*. Nakl. H&H, Jinočany, 2002, 544 s., ISBN: 80-7319-004-4

HOFMAN, Jaroslav. *Historický vývoj zámecké zahrady ve Vrchlabí*. Opera Corcontica 1966, r. 3, s. 133–157

HOFMANN, Gustav. *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. StOA Plzeň a Muzeum Šumavy v Sušici, 1984, 100 s.

JIRASEK, Franz Josef – PATZAK, Josef. *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe*. Vrchlabí, 1907–1915, 1386 s.

KÜHN, Franz Xaver. *Kunst und Kultur in Vorgelände des Riesengebirges bis zur Zeit der Gegenreformation – Teil I*. Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1925, r. 14, s. 75–109

LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové: Kruh, 1978, 268 s.

LOKVENC, T. *Vrchlabí a česká mince*. Krkonoše, 1978, č. 9, s. 20–21

- LOUDA, Jiří – ZÁZVORKOVÁ, Blanka. *Vrchlabí (Zmizelé Čechy)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, 152 s.
- LOUDA, J. *K současnému stavu poznání stavební historie tvrze a zámku Vrchlabí*. Krkonoše-Podkrkonoší, 2012, č. 20, s. 283–291
- MÜLLER, R.: *Das Stadtbild von Trautenau im 16. Jahrhundert*. Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1923, r. 12, s. 60–70
- NOVÝ, Rostislav. *Vrchlabská železárna*. Acta musei Reginaehradecensis, serie B, 1959, r. 1, s. 157–183
- NOŽIČKA, Josef. *Vývoj krkonošských lesů na Vrchlabsku a Maršovsku*. Práce Výzkumných ústavů lesnických ČSSR, 1961, sv. 23, s. 163–228
- Ottův slovník naučný*. IX. díl, Praha: 1895,
- PROSCHWITZER, Franz. *Reihenfolge der bekannten Hoheneiber Seelsorger*. Heimat 1928, r. 6, č. 16, s. 64
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze... V. díl*, Praha: Argo, 1995, 367 s.
- SEVERÝNOVÁ, Petra. *Vrchlabí v době Kryštofa Gendorfa z Gendorfu*. Hradec Králové: 2002. 94 s. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, Ústav historických věd. Vedoucí práce Vladimír Wolf.
- SCHMID, Ludvík. *Jaký byl Kryštof Gendorf z Gendorfu*. Krkonoše, 1978, č. 10, s. 30–31
- SCHNEIDER, Karl. *Christoph von Gendorf*. Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1923, r. 12, s. 19–42
- SCHNEIDER, K. *Kulturgeschichte Bilder aus Ostböhmen im 16. Jahrhundert I*. Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1936, r. 25, s. 1–32
- SCHNEIDER, K. *Kulturgeschichte Bilder aus Ostböhmen im 16. Jahrhundert II*. Jahrbuch des Riesengebirgs Vereines, 1937, r. 26, s. 37–74
- SCHÖBEL, Franz. *Christoph von Gendorf*. Riesengebirgs-Buchkalender, Allgäu, 1969
- ŠIMEK, Tomáš. a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl, Praha: Svoboda, 1989, 724 s.
- VLČEK, Pavel. *Encyklopedie českých zámků*. Praha: Libri, 1994, 314 s.
- WOLF, Vladimír. *O některých místních názvech v Krkonoších*. Krkonoše-Podkrkonoší, 1983, sv. 7, s. 309–326

